Projekt współfinansowany przez
Unię Europejską w ramach Europejskiego Funduszu Społecznego.

IM·WCZEŚNIEJ
TYM·LEPIEJ!

Innowacyjny program nauczania ogólnego dla edukacji wczesnoszkolnej

Beata Kowalczyk-Kozłowska, Nina Wojtal, Zofia Godlewska

Konsultacja i prace redakcyjne: Agata Rzędowska, Jerzy Rzędowski

Spis treści

Rozdział 1. Ogólne założenia programu 3
Koncepcja inteligencji wielorakich 6
Myślenie matematyczne 14
Technologie informacyjno-komunikacyjne 16
Rozdział 2. Cele kształcenia i wychowania oraz sposoby ich osiągania 19
Dobór metod nauczania 21
Praca z uczniem zdolnym 25
Rozdział 3. Opis warunków, w jakich program będzie realizowany 29
Czas 29
Miejsce i wyposażenie 30
Pozostałe warunki realizacji programu 33
Rozdział 4. Treści nauczania i opis założonych efektów kształcenia 35
Edukacja polonistyczna 35
Język obcy nowożytny 39
Edukacja muzyczna 41
Edukacja plastyczna 43
Edukacja społeczna 46
Edukacja przyrodnicza 49
Edukacja matematyczna 51
Zajęcia komputerowe 55
Wychowanie fizyczne 57
Zajęcia techniczne 59
Rozdział 5. Propozycje kryteriów oceny i metod sprawdzania osiągnięć ucznia 61

Rozdział 1. Ogólne założenia programu

Innowacyjny program nauczania ogólnego „Im wcześniej, tym lepiej" jest przeznaczony dla i etapu edukacyjnego i jest zgodny z podstawą programową kształcenia ogólnego dla szkół podstawowych *określoną w rozporządzeniu Ministra Edukacji Narodowej z dnia 27 sierpnia 2012 roku w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz kształcenia ogólnego w poszczególnych typach szkół (Dz. U. z 2012 r., Nr 51, poz. 977, z późniejszymi zmianami).*

Uwzględnia on także, w odpowiednim zakresie, przepisy:

- *rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej z dnia 30 kwietnia 2007 r. w sprawie warunków i sposobu oceniania, klasyfikowania i promowania uczniów i słuchaczy oraz przeprowadzania sprawdzianów i egzaminów w szkołach publicznych* (Dz. U. z 2007 r., Nr 83, poz. 562, z późniejszymi zmianami),
- *rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej z dnia 7 lutego 2012 r. w sprawie ramowych planów nauczania w szkołach publicznych* (Dz. U. z 2012 r., poz. 204),
- *rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej z dnia 8 lipca 2014r. w sprawie dopuszczania do użytku w szkole programów wychowania przedszkolnego i programów nauczania oraz dopuszczania do użytku szkolnego podręczników* (Dz.U. z 2014 r., poz. 909),
- *rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej z dnia 30 kwietnia 2013 r. w sprawie zasad udzielania i organizacji pomocy psychologiczno-pedagogicznej w publicznych przedszkolach, szkołach i placówkach* (Dz.U. z 2013 r., poz. 532),
- *ustawy z dnia* 7 września 1991 r. o systemie oświaty tekst jednolity (Dz.U. z 2004 r. Nr 256, poz. 2572 z późn. zm.).

Konstruując niniejszy program przyjęto następujące założenia:

1. Warunkiem skutecznej edukacji (*educere* – z łac. dosłownie 'wydobywać, wyciągać, wyprowadzać') jest jej indywidualizacja. Prawo oświatowe określa cele edukacji oraz wiadomości i umiejętności, które uczniowie mają zdobyć na kolejnych etapach kształcenia wyrażone w języku wymagań. Natomiast sposób osiągania określonych celów edukacyjnych zależy od inwencji i pomysłowości nauczyciela, potrzeb i możliwości uczniów. Nauczycie, bazując na znajomości uczniów, powinien dążyć do tego, aby każde dziecko odnalazło własny styl uczenia się, zgodny z jego profilem inteligencji oraz uwzględniać w swoim przekazie odwoływanie się do wszystkich zmysłów.

   Program „Im wcześniej, tym lepiej" bazuje na założeniach koncepcji inteligencji wielorakich Howarda Gardnera w trojaki sposób. Po pierwsze, zakłada zbadanie poziomu rozwoju poszczególnych typów inteligencji u każdego dziecka w oparciu narzędzia diagnostyczne opracowane na potrzeby związane z realizacją programu oraz określenie profilu inteligencji uczniów w celu indywidualizacji procesu edukacyjnego w odniesieniu do każdego ucznia.

   Po drugie, obudowa dydaktyczna programu (np. wykorzystanie komputera, ćwiczenia interaktywne, gry dydaktyczne, animacje, karty pracy) w szerokim zakresie pobudza rozwój wszystkich rodzajów inteligencji oraz uwzględnia preferowane przez uczniów style uczenia się

   Po trzecie metody sprawdzania osiągnięć bazują na porównaniu profilu inteligencji dziecka opracowanego na początku roku szkolnego z profilem inteligencji sporządzonym po określonym przez nauczyciela czasie realizacji procesu

edukacyjnego. Istotnym wyznacznikiem osiągnięć dziecka są zachodzące zmiany w obrębie poszczególnych inteligencji, a tym samym być może w jego profilu inteligencji.

Pisząc o indywidualizacji pracy z uczniem należy wspomnieć, że w programie wzięto pod uwagę także potrzeby dzieci sześcioletnich, które na równi z dziećmi siedmioletnimi będą uczniami klasy pierwszej szkoły podstawowej. Psychologia rozwojowa sytuuje tzw. młodszy wiek szkolny w okresie od 7 roku życia. Zmiana w prawie oświatowym nie spowodowała zmiany w dzieciach: sześciolatek jest nadal sześciolatkiem . Nauczyciele klas I-III powinni być świadomi konieczności dostosowania się do tej zmiany, ponieważ nie można mechanicznie przenieść doświadczeń z pracy z siedmioletnim uczniem klasy i na sześciolatka w tej samej klasie. Dodatkowym wyzwaniem dla nauczyciel jest obecność w jednym oddziale dzieci w różnym wieku (6 i 7 lat). Program „Im wcześniej, tym lepiej" wskazuje nauczycielowi sposoby indywidualizowania metod i form stosowanych wobec dziecka 6 - i 7- letniego, proponując na przykład przez pracę w parach mieszanych wiekowo czy odpowiednie dostosowanie rodzaju, stopnia trudności i ilości zadań stawianych przed uczniem.

2. Umiejętności matematyczne, jeden z głównych elementów każdego systemu edukacji elementarnej, są niezbędne w różnych dziedzinach życia, nie tylko tych wiążących się bezpośrednio z naukami ścisłymi. Mylne jest więc przekonanie, że są to zagadnienia przyswajalne tylko dla nielicznych zainteresowanych i szczególnie uzdolnionych. Istnieje duża różnica między „humanistą" a „osobą nie znającą matematyki". Przyczyny niskich umiejętności matematycznych (na dalszych etapach edukacji) należy upatrywać w złym starcie w klasach I-III, a nie w odmiennych zainteresowaniach lub braku predyspozycji do uczenia się matematyki . Program „Im wcześniej, tym lepiej", realizując wszystkie cele określone w podstawie programowej, kładzie szczególny

nacisk na kształtowanie umiejętności myślenia matematycznego. Ważne jest to, że matematyka jest obecna nie tylko w zajęciach poświęconych jej bezpośrednio, ale – zgodnie z zasadą kształcenia zintegrowanego rozumianego tu głębiej – w nauczaniu wszystkich dziedzin zawartych w podstawie programowej.

3. Życie w świecie cyfrowym wymaga zupełnie nowych umiejętności w porównaniu z tym, czego doświadczali w wieku szkolnym rodzice dzisiejszych uczniów i nauczyciele. Nowoczesna technologia jest wielkim dobrodziejstwem, choć zarazem wiąże się z problemami nieznanymi wcześniejszym pokoleniom. Technologie bowiem można i trzeba postrzegać jako narzędzia, środki do osiągania celów, a nie cele same w sobie, ale to wymaga wykształcenia postaw już w początkach formalnej edukacji. Uzależnienie od gier komputerowych czy nieumiejętność dotarcia do celu wycieczki bez GPS jest tak samo objawem edukacyjnej porażki, jak nieumiejętność znalezienia informacji w Internecie. Program „Im wcześniej, tym lepiej" zakłada wykorzystywanie technologii informacyjno-komunikacyjnych już w klasach I-III, podczas zajęć i w zadaniach domowych.

Koncepcja inteligencji wielorakich

Program „Im wcześniej, tym lepiej" oparto na założeniach koncepcji inteligencji wielorakich stworzonej w 1983 roku przez Howarda Gardnera[1]. Koncepcja ta definiuje inteligencję jako zdolność do rozwiązywania problemów, tworzenia nowych rzeczy oraz rozumienia, uczenia się i myślenia. Ponieważ każdy człowiek poznaje świat w inny sposób, Howard Gardner wyróżnił kilka rodzajów inteligencji, występujących u każdej osoby w różnych kombinacjach:

1. inteligencja logiczno-matematyczna – zdolność do dostrzegania abstrakcyjnych wzorców logicznych i liczbowych, co umożliwia prowadzenie długiego ciągu rozumowania (dzieci z wysoką inteligencją tego typu lubią zadawanie pytań,

[1] Howard Gardner, *Inteligencje wielorakie. Nowe horyzonty w teorii i praktyce*, Warszawa 2009.

eksperymenty – także z liczbami, gry logiczne i strategiczne, znajdują przyjemność w rozwiązywaniu problemów i używaniu mechanizmów, zwłaszcza po poznaniu zasad ich działania);

2. inteligencja językowa – zdolność prawidłowego używania słów, wrażliwość na dźwięk, rytmy i znaczenie wyrazów, a także na różne funkcje języka (dzieci obdarzone tym typem inteligencji chętnie słuchają i opowiadają historie, lubią gry i zabawy słowne, łatwiej i skuteczniej przekonują do swoich pomysłów, a także skuteczniej uczą się poprzez pisanie i dyskutowanie);
3. inteligencja przyrodnicza – wrażliwość na zjawiska przyrodnicze, zdolność do rozpoznawania i klasyfikowania elementów przyrody ożywionej i nieożywionej, chęć nawiązywania interakcji ze zwierzętami (dzieci obdarzone tym typem inteligencji są zainteresowane zewnętrznym światem – poza salą szkolną, chętnie przebywają w naturalnym środowisku, opiekują się roślinami i zwierzętami);
4. inteligencja muzyczna – wrażliwość na rytm, wysokość i barwy dźwięków oraz zdolność do tworzenia i rozumienia form ekspresji muzycznej (dzieci z dobrze rozwiniętą inteligencją muzyczną chętnie śpiewają, wystukują rytm, powtarzają usłyszane melodie i uczą się grać na instrumentach);
5. inteligencja wizualno-przestrzenna – zdolność trafnego wzrokowo-przestrzennego postrzegania świata oraz analizowania swoich koncepcji zorganizowania przestrzeni (dzieci o wysokiej inteligencji wizualno-przestrzennej lubią labirynty, rysowanie figur i budowanie z klocków);
6. inteligencja cielesno-kinestetyczna – zdolność do kontrolowania ruchów własnego ciała i zręczność w radzeniu sobie z przedmiotami (dzieci uzdolnione w tym zakresie najchętniej uczą się poprzez gry ruchowe, czynności manualne i odwołanie do wrażeń cielesnych, lubią zabawki mechaniczne i prace ręczne, mają większą niż rówieśnicy koordynację ruchów);

7. inteligencja interpersonalna – wrażliwość na zachowania, nastroje, temperament i motywacje innych ludzi połączona z umiejętnością prawidłowego reagowania na nie (dzieci z wysoką inteligencją interpersonalną mają wielu przyjaciół, chętnie pomagają innym w rozwiązaniu problemów, organizują cudzą pracę, potrafią też wpływać na zachowania i decyzje innych osób);
8. inteligencja intrapersonalna – zdolność rozpoznawania swoich mocnych i słabych stron oraz własnych uczuć, a przez to kierowania się nimi w sposób świadomy (dzieci o wysokiej inteligencji intrapersonalnej lubią uczyć się indywidualnie, chętnie w odosobnionym i cichym miejscu, przez obserwację i samodzielną zabawę).

Syntezy głównych założeń koncepcji Howarda Gardnera dokonał w 1994 roku Thomas Armstrong, zauważając przy tym, że:

- każdy człowiek posiada wszystkie rodzaje inteligencji opisane przez Gardnera, ale rozwinięte w różnym stopniu i w różnych kombinacjach,
- zdolności związane z poszczególnymi typami inteligencji są odkrywane stopniowo,
- wszystkie rodzaje inteligencji współdziałają ze sobą (nie są oderwane od innych),
- nie ma jednego standardu „człowieka inteligentnego”.

Obserwacje te są cenne w kontekście edukacji. z jednej strony oznacza to, że u każdego ucznia można odkryć i rozwinąć zdolności w różnych dziedzinach (stereotypowo rozumiane „uzdolnienie” czy „talent” oznacza po prostu, że dana grupa umiejętności została u tej konkretnej osoby rozwinięta bardziej lub szybciej, co nie wyklucza osiągnięć w innych obszarach). z drugiej strony – zgodnie z koncepcją inteligencji wielorakich niecelowe byłoby dopasowywanie każdego ucznia do jednego wzorca, ponieważ każdy człowiek jest inny. Powinno to być wyzwaniem dla każdego nauczyciela w dążeniu do poszukiwania skutecznych, dostosowanych do stylu uczenia się i profilu inteligencji metod i form pracy z uczniami. Uznanie, że każdy uczeń jest inny, chroni nauczyciela i ucznia przez frustracją, nieodłączną przy

próbach nieuwzględniania podczas realizacji procesu edukacyjnego, możliwości psychofizycznych, potrzeb rozwojowych, zainteresowań i uzdolnień dzieci.

W szkolnej praktyce wykorzystanie koncepcji inteligencji wielorakich Howarda Gardnera polega na:

- rozpoznaniu uzdolnień każdego ucznia w zakresie wszystkich 8 typów inteligencji (pamiętając zarazem, że zdolności te rozwijają się stopniowo i w różnym tempie, a dziecko w wieku 6-11 lat ma jeszcze bardzo zmienne zainteresowania),
- uwzględnianiu wszystkich 8 typów inteligencji we wprowadzaniu nowych treści nauczania (na przykład rozróżnianie pór roku nie musi rozwijać tylko inteligencji przyrodniczej: można na ten temat śpiewać piosenki, rysować, opowiadać historie, układać wyliczanki, budować makiety itp.),
- indywidualizacji zadań stawianych uczniom (z uwzględnieniem uwag zawartych w dwóch powyższych punktach).

Koncepcja Howarda Gardnera pozwala nauczycielowi na skuteczniejsze, bardziej celowe, dobieranie metod i form pracy oraz środków dydaktycznych do realizowanych celów nauczania, a przez to na skuteczniejsze wspieranie harmonijnego rozwoju ucznia.

Świadome wykorzystanie koncepcji Howarda Gardnera w realizacji procesu edukacyjnego przekłada się na celowe dobieranie metod i form pracy oraz środków dydaktycznych, które służą realizacji celów nauczania oraz skutecznemu wspieraniu harmonijnego rozwoju ucznia. Przykładowe aktywności i ćwiczenia rozwijające poszczególne typy inteligencji zawiera poniższa tabela.

Tabela 1. Przykładowe aktywności i ćwiczenia rozwijające poszczególne typy inteligencji.

Inteligencja	**Przykładowe aktywności i ćwiczenia**
logiczno-matematyczna	zadania logiczne, zagadki, matematyczne, gry planszowe
językowa	zabawy ze słowami, rymowanki, dyskusja, nauka języków obcych
przyrodnicza	przebywanie na świeżym powietrzu, wycieczki przyrodnicze, hodowanie roślin i zwierząt
muzyczna	rozpoznawanie rytmów i dźwięków, powtarzanie ich, dopasowywanie obrazu do dźwięku
wizualno-przestrzenna	mierzenie i odwzorowywania otoczenia, projektowanie przestrzeni, czytanie i rysowanie map, szukanie skarbu według mapy
cielesno-kinestetyczna	ruch, pantomima, wykorzystanie własnego ciała do komunikacji, zagadki dotykowe, drama
interpersonalna	praca grupowa, komunikacja, rywalizacja wymagająca współpracy, zabawy aktorskie
intrapersonalna	zadania indywidualne, opisywanie uczuć

Zastosowanie tej koncepcji nie może się jednak sprowadzić jedynie do uatrakcyjnienia zajęć różnymi metodami dydaktycznymi, odnoszącymi się do różnych rodzajów inteligencji. Zgodnie z podstawą programową, celem edukacji wczesnoszkolnej jest „wspomaganie dziecka

w rozwoju intelektualnym, emocjonalnym, społecznym, etycznym, fizycznym i estetycznym". z punktu widzenia niniejszego programu, bardzo istotną korzyścią zastosowania teorii Howarda Gardnera w edukacji jest praktyczne wykorzystanie wszystkich aspektów inteligencji w całym procesie nauczania, a nie w poszczególnych, oderwanych od siebie edukacjach (polonistycznej, matematycznej itd.)[2]. Nauczanie w klasach I-III ma postać kształcenia zintegrowanego i stanowi przygotowanie do nauczania przedmiotowego w klasach IV-VI. Umożliwia to rozwijanie wszystkich typów inteligencji podczas realizacji treści z zakresu poszczególnych rodzajów edukacji. Poniższa tabela pokazuje przykładowe zastosowania koncepcji Howarda Gardnera w realizacji różnych treści nauczania.

[2] M. Suświłło, *Holistyczne podejście do wczesnej edukacji - założenia i realia* [w:] D. Klus-Stańska, D. Bronk, A. Malenda (red.), *Pedagogika wczesnej edukacji. Dyskursy, problemy, otwarcia*, Wydawnictwo Akademickie ŻAK, Warszawa 2011, s. 561.

Tabela 2. Typy inteligencji a rodzaje zajęć w edukacji wczesnoszkolnej

	Rodzaje inteligencji							
	logiczno-matematyczna	**językowa**	**przyrodnicza**	**muzyczna**	**wizualno-przestrzenna**	**cielesno-kinestetyczna**	**interpersonalna**	**intrapersonalna**
PO	odnajdywanie przyczyny i skutku w opowieściach	posługiwanie się językiem w mowie i piśmie	motywy fauny i flory w baśniach	teksty piosenek, sylabizowanie na bazie rytmu	nauka kaligrafii przez rysowanie labiryntów	„kalambury”	inscenizacje	samodzielne zadania związane z pisaniem
MU	rozpoznawanie metrum, wartości nut	nauka piosenek i rymowanek	instrumenty naśladujące odgłosy natury	śpiew, gra na instrumentach	wizualizowanie dźwięków	taniec i ćwiczenia rytmiczne	wspólny śpiew, muzyka na żywo	opisywanie nastroju utworu
PL	figury geometryczne i ich wykorzystanie plastyczne	plastyczna interpretacja utworu literackiego	formy plastyczne z wykorzystaniem materiałów naturalnych	plastyczna interpretacja utworu muzycznego	nauka perspektywy, techniki rzeźbiarskie	malowanie palcami, lepienie z plasteliny	tworzenie prac zespołowych	prace indywidualne
SP	liczenie pieniędzy	motywy pracy w literaturze	nauka symboli państwowych	nauka hymnu państwowego	projektowanie drzewa genealogicznego	zabawy ilustrujące bariery wynikające z niepełnosprawności	uczestnictwo w życiu klasy i rodziny, obowiązki	warsztaty na temat sposobów rozwiązywania problemów
PR	zapisywanie danych w kalendarzu pogodowym	opowiadania o porach roku	obserwacja życia w wybranych ekosystemach	rozpoznawanie odgłosów zwierząt	wskazywanie miejsc związanych z poznawanymi zjawiskami na mapie	segregowanie śmieci, nazywanie części ciała i organów wewnętrznych	odpowiedzialność za zwierzęta domowe	zadania “domowe” związane z recyklingiem
MA	zadania rachunkowe	słownictwo dot. położenia przedmiotów względem siebie	symetria na przykładzie roślin i zwierząt	liczenie przez wystukiwanie	uczenie działań matematycznych za pomocą technik graficznych	nauka posługiwania się wagą szalkową	ćwiczenia sytuacji zakupu-sprzedaży	mierzenie własnego ciała
ZK	kalkulator, odczytywanie objętości pliku	edytor tekstów	wyszukiwanie informacji i grafik na tematy przyrodnicze	nagrywanie i odtwarzanie muzyki	ułożenie elementów na pulpicie, grafika	prawidłowa postawa przy komputerze	komunikatory, bezpieczeństwo w Internecie	personalizacja pulpitu
ZT	planowanie projektów	prezentowanie wykonanych prac	konstrukcje wykorzystujące siły przyrody	tworzenie prostych instrumentów	tworzenie prostych brył z kartonu	budowanie toru przeszkód	projekty realizowane w grupach	dbanie o swoje stanowisko pracy

Legenda: PO – edukacja polonistyczna, MU – edukacja muzyczna, PL – edukacja plastyczna, SP – edukacja społeczna, PR – edukacja przyrodnicza, MA –edukacja matematyczna, ZK – zajęcia komputerowe, ZT – zajęcia techniczne.

Myślenie matematyczne

Drugim głównym założeniem programu „Im wcześniej tym lepiej" jest rozwój czynności umysłowych ważnych dla uczenia się matematyki oraz umiejętność posługiwania się technologią informacyjną i komunikacyjną. Rozwój myślenia matematycznego (definiowanego jako „umiejętność korzystania z podstawowych narzędzi matematyki w życiu codziennym oraz prowadzenia elementarnych rozumowań matematycznych") jest jednym z celów ogólnych wyznaczonych w podstawie programowej dla klas I-III. Dlaczego w programie położono akurat na te zagadnienia szczególny nacisk?

Z przeprowadzonego w 2013 roku przez Instytut Badań Edukacyjnych „Ogólnopolskiego badania umiejętności trzecioklasistów" (dalej - OBUT), w którym wzięło udział aż 8837 szkół podstawowych, biorąc pod uwagę umiejętności matematyczne i językowe wynika, że:

- uczniowie lepiej radzą sobie z zadaniami wymagającymi umiejętności językowych, niż matematycznych (przeciętny wynik testu – odpowiednio 65% i 59%),
- w zakresie umiejętności matematycznych – uczniowie lepiej radzą sobie z zadaniami typowymi, wielokrotnie ćwiczonymi na lekcjach, niż z nietypowymi, wymagającymi kreatywności,
- w zadaniach matematycznych chłopcy radzą sobie nieco lepiej, niż dziewczynki (w językowych odwrotnie), choć różnica nie jest duża – w przypadku umiejętności matematycznych wręcz minimalna.

Uczniowie osiągają znacznie wyższe wyniki w zakresie sprawności rachunkowej, niż rozwiązując zadania tekstowe. Sugeruje to, że „myślenie matematyczne" u dużej części uczniów nie wychodzi poza sytuacje szkolne, typowe. Matematyka najwyraźniej jest postrzegana przez uczniów jako coś przydatnego w zeszycie do matematyki, a nie w życiu, jak postulują autorzy podstawy programowej. Nota bene średni wynik badania (59% w części

matematycznej), interpretowany przez Instytut Badań Edukacyjnych jako zadowalający, oznacza, że trzyletnia edukacja matematyczna w szkole jest w 40% nieskuteczna! Przekłada się to nie tylko na wyniki w dalszej nauce, ale przede wszystkim na korzystanie ze zdobytych w szkole umiejętności w życiu codziennym („non scholae, sed vitae discimus"). Jeśli dodamy do tego rozpowszechniony stereotyp „dziewczynki gorzej radzą sobie w matematyce" (w OBUT potwierdzony tylko w minimalnym stopniu, na granicy błędu statystycznego), niewłaściwe rozpoczęcie edukacji matematycznej w i etapie edukacyjnym może mieć doniosłe skutki dla całego procesu nauczania i wychowania.

Interesujące wyniki dają też badania PISA za lata 2003-2012[3]. Według nich umiejętności matematyczne polskich uczniów w latach 2003-2012 znacząco wzrosły, zarówno pod względem liczby punktów uzyskanych w testach, jak i lokaty wśród krajów uczestniczących w badaniu. w roku 2012 wynik Polski był znacząco lepszy, niż średnia dla krajów OECD i jeden z najwyższych w Europie (6. miejsce, przy czym tylko Szwajcaria i Liechtenstein uzyskały znacząco lepsze wyniki). Pierwsze miejsca w rankingu zajmują, od samego początku, kraje azjatyckie. Sugeruje to, że położenie nacisku na kształcenie umiejętności matematycznych może dać pozytywne efekty i to w stosunkowo krótkim czasie.

Właśnie dlatego program „Im wcześniej, tym lepiej" zakłada położenie szczególnego nacisku na edukację matematyczną. Nauczyciel realizujący program powinien zwrócić uwagę (a idea kształcenia zintegrowanego wręcz tego wymaga), aby umiejętności matematyczne były zdobywane i rozwijane nie tylko w „matematycznym kontekście" („uwaga, teraz będziemy robili działania"). Wykorzystywanie liczb i działań na liczbach w zabawach, wyliczankach, pracach plastycznych, opowiadaniu i we wszystkich możliwych okazjach pozwoli wyjść poza stosowanie matematyki tylko do rachunków i umożliwi uczniom dostrzeżenie jej zastosowań poza wykonywaniem zadań w zeszycie.

[3] Źródło: *Program Międzynarodowej Oceny Umiejętności Uczniów OECD PISA. Wyniki badań w Polsce* [http://www.ibe.edu.pl/images/prasa/PISA-2012-raport_krajowy.pdf; dostęp 13.08.2014]

Umiejętności matematyczne to oczywiście nie tylko sprawność rachunkowa. Matematyka to także dostrzeganie porządku, kolejności, proporcji, metodyczne podejście do rozwiązywania problemów. Sama definicja matematyki mówi o wnioskowaniu i prawidłowości rozumowania, a nie o samym liczeniu. Nic dziwnego, że Arystoteles nazywał matematykę „miarą wszystkiego", a Leonardo da Vinci twierdził, że „żadne ludzkie badania nie mogą być nazywane prawdziwą nauką, jeśli nie można ich pokazać matematycznie". Co ciekawe, to ostatnie stwierdzenie pojawiło się w „Traktacie o malarstwie", czyli w kontekście bardzo odległym od stereotypowego postrzegania matematyki. Zdobywając i rozwijając umiejętności matematyczne dzieci wchodzą w świat nauki, rozumianej jako badanie rzeczywistości, jej obiektywny opis, tworzenie teorii i weryfikowanie ich prawdziwości, wykorzystujące regułę falsyfikowalności. Oczywiście uczeń szkoły podstawowej nie jest i nie powinien być świadomy tych faktów. Dla niego matematyka powinna być przede wszystkim użytecznym narzędziem do rozwiązywania problemów oraz inspiracją do kreatywnej zabawy.

Technologie informacyjno-komunikacyjne

Podobnie jak w przypadku matematyki, program „Im wcześniej, tym lepiej" zakłada wykorzystanie technologii informacyjno-komunikacyjnych w całym procesie edukacyjnym, a nie tylko na zajęciach poświęconych temu z założenia (nazywanych na tym etapie edukacyjnym „zajęciami komputerowymi").

Pod pojęciem TIK (technologii informacyjno-komunikacyjnych) rozumiemy – cytując za Głównym Urzędem Statystycznym – „rodzinę technologii przetwarzających, gromadzących i przesyłających informacje w formie elektronicznej". TIK znajdują zastosowanie w wielu dziedzinach i upowszechniają informacje i wiedzę oddzielając zawartość od fizycznej lokalizacji, przez co:

- każdy, w dowolnym miejscu i czasie, przy pomocy stosukowo taniego i małego urządzenia, może mieć natychmiastowy dostęp do wiedzy wymagającej kiedyś czasu, pieniędzy i wysiłku,
- coraz doskonalsze wyszukiwarki eliminują konieczność długich i żmudnych kwerend, jednocześnie informacja jest gotowa do wykorzystania bez jakiegokolwiek własnego wkładu (co z kolei kusi do intelektualnej nieuczciwości),
- każdy człowiek może mieć natychmiastowy kontakt z jakąkolwiek inną osobą na ziemi (pod warunkiem, że ona również korzysta z TIK), co pozwala pokonać bariery geograficzne i kulturowe.

Cyfryzacja niemal każdej dziedziny życia stawia pod znakiem zapytania prywatność. Jednocześnie, skoro każdy może tworzyć i udostępniać informacje, praktycznie nieweryfikowalne przez odbiorców, pojawia się też problem oddzielenia prawdy od fałszu oraz ochrony przed manipulacją. Nie zmienia to faktu, że technologie informacyjno–komunikacyjne zmieniły na lepsze niemal każdą dziedzinę życia i dziś trudno byłoby sobie wyobrazić świat bez nich. Narzędzia nie są ani dobre, ani złe, dobre lub złe może być ich zastosowanie.

Nie należy się łudzić, że szkoła będzie w awangardzie cyfrowych zmian – niezależnie od kompetencji nauczycieli, to raczej uczniowie będą innowatorami. Dla uczniów samo obcowanie z TIK nie jest nowością, atrakcją, lecz codziennością. Misją szkoły w tym zakresie nie jest jednak wprowadzanie nowości w życie uczniów, ale sprawienie, by potrafili się nimi posługiwać w sposób bezpieczny i celowy. Opisane wyżej problemy (współistnienie informacji prawdziwych i fałszywych, pokusa plagiatu, ograniczenie prywatności) pojawiają się w życiu nieco starszych uczniów, dlatego w i etapie edukacyjnym można ułatwić uczniom korzystanie z TIK i wpoić im właściwe nawyki.

Zgodnie z podstawą programową kształcenia ogólnego w szkole podstawowej uczniowie powinni zdobyć m.in. „umiejętność posługiwania się nowoczesnymi technologiami informacyjno-komunikacyjnymi, w tym także dla wyszukiwania i korzystania z informacji", zaś zadaniem szkoły jest „przygotowanie uczniów do życia w społeczeństwie informacyjnym". Realizujący to zadanie nauczyciele „powinni stwarzać uczniom warunki do nabywania umiejętności wyszukiwania, porządkowania i wykorzystywania informacji z różnych źródeł, z zastosowaniem technologii informacyjno-komunikacyjnych, na zajęciach z różnych przedmiotów". Oznacza to, że korzystanie z TIK nie jest samoistnym celem, ani sposobem uatrakcyjnienia zajęć. TIK zgodnie z nazwą, są technologiami, czyli narzędziami pracy.

W jaki sposób nauczyciel w klasach I-III może korzystać z technologii informacyjno-komunikacyjnych, jednocześnie kształtując właściwe nawyki uczniów w tej dziedzinie? Program „Im wcześniej, tym lepiej" wykorzystuje TIK przez:

- szerokie stosowanie przez nauczyciela multimedialnych środków dydaktycznych (w tym prezentacji edukacyjnych, ale koniecznie poprawnych metodycznie[4]),
- wykorzystywanie przez uczniów tabletów (gry edukacyjne, wyszukiwanie informacji itp.).

Dobrym sposobem praktycznego pokazania zastosowań TIK będzie wykorzystanie ich w kontaktach z rodzicami, na przykład wdrożenie dziennika elektronicznego. To jednak przekracza kompetencje zarówno autorów programu, jak i nauczyciela i stanowi element praktyki organizacyjnej szkoły, a nie programu nauczania. Wspominamy jednak o tej możliwości, ponieważ dzięki temu oddziaływanie wychowawcze szkoły staje się jeszcze bardziej spójne. Trudno sobie wyobrazić, że szkoła zapóźniona technologicznie wykształci w uczniach odpowiednie związane z technologią nawyki.

[4] Pomocą dla nauczyciela może być książka: Agata Rzędowska, Jerzy Rzędowski, *Mistrzowskie prezentacje. Slajdowy poradnik mówcy doskonałego*, Gliwice 2010.

Rozdział 2. Cele kształcenia i wychowania oraz sposoby ich osiągania

Zgodnie z podstawą programową edukacja wczesnoszkolna ma za zadanie przeprowadzić ucznia („stopniowo i możliwie łagodnie") od kształcenia zintegrowanego – klasy I-III, czyli i etapu edukacyjnego – do nauczania przedmiotowego w II etapie edukacyjnym (klasy IV-VI szkoły podstawowej).

Podstawa programowa określa cele kształcenia (wymagania ogólne) i treści nauczania (wymagania szczegółowe). Podstawowym celem edukacji wczesnoszkolnej zgodnie z podstawą programową jest wspomaganie dziecka w rozwoju intelektualnym, emocjonalnym, społecznym, etycznym, fizycznym i estetycznym – tak, aby dziecko:

- w miarę swoich możliwości było przygotowane do życia w zgodzie z samym sobą, ludźmi i przyrodą,
- odróżniało dobro od zła,
- było świadome przynależności społecznej (do rodziny, grupy rówieśniczej i wspólnoty narodowej),
- rozumiało konieczność dbania o przyrodę,
- miało ukształtowany system wiadomości i umiejętności potrzebnych mu do poznawania i rozumienia świata, radzenia sobie w codziennych sytuacjach oraz do kontynuowania nauki w klasach IV–VI szkoły podstawowej.

Kolejność, w jakiej w podstawie programowej wymienione są cele kształcenia sugeruje priorytetowe potraktowanie postaw, a nie samych tylko wiadomości i umiejętności. Jest to szczególnie ważne w przypadku innowacyjnego programu nauczania „Im wcześniej, tym lepiej". Wczesne włączanie umiejętności związanych z technikami informacyjno-komunikacyjnymi, diagnozowanie zdolności (i związana z tym indywidualizacja pracy z uczniem) oraz położenie nacisku na umiejętności matematyczne muszą być przez nauczyciela potraktowane jako środki w dążeniu do celu, a nie cele same w sobie. Priorytetowym celem

szkoły, jak wynika z powyższych zapisów, jest umożliwienie dziecku harmonijnego rozwoju, a nie „zrealizowanie programu".

Realizacji tych celów służą określone w podstawie programowej następujące zadania:

1) realizowanie programu nauczania skoncentrowanego na dziecku, na jego indywidualnym tempie rozwoju i możliwościach uczenia się;
2) respektowanie trójpodmiotowości oddziaływań wychowawczych i kształcących: uczeń - szkoła - dom rodzinny;
3) rozwijanie predyspozycji i zdolności poznawczych dziecka;
4) kształtowanie u dziecka pozytywnego stosunku do nauki oraz rozwijanie ciekawości w poznawaniu otaczającego świata i w dążeniu do prawdy;
5) poszanowanie godności dziecka; zapewnienie dziecku przyjaznych, bezpiecznych i zdrowych warunków do nauki i zabawy, działania indywidualnego i zespołowego, rozwijania samodzielności oraz odpowiedzialności za siebie i najbliższe otoczenie, ekspresji plastycznej, muzycznej i ruchowej, aktywności badawczej, a także działalności twórczej;
6) wyposażenie dziecka w umiejętność czytania i pisania, w wiadomości i sprawności matematyczne potrzebne w sytuacjach życiowych i szkolnych oraz przy rozwiązywaniu problemów;
7) dbałość o to, aby dziecko mogło nabywać wiedzę i umiejętności potrzebne do rozumienia świata, w tym zagwarantowanie mu dostępu do różnych źródeł informacji i możliwości korzystania z nich;
8) sprzyjanie rozwojowi cech osobowości dziecka koniecznych do aktywnego i etycznego uczestnictwa w życiu społecznym.

Każde z tych zadań znajduje odzwierciedlenie w programie i jego obudowie dydaktycznej:

- diagnoza, zgodnie z koncepcją inteligencji wielorakich, ma na celu dostosowanie oddziaływań nauczyciela do potrzeb i możliwości dziecka, co pozwala na podmiotowe traktowanie ucznia i jego domu rodzinnego,
- preferowanie uczenia się przez doświadczanie, eksperymentowanie, łączenie ze sobą elementów z różnych dziedzin pobudza ciekawość, chęć uczenia się, a także samodzielność i odpowiedzialność ucznia już od najmłodszych lat,
- korzystanie z nowoczesnych technologii umożliwia dostęp do różnych źródeł wiedzy oraz ułatwia radzenie sobie w różnych życiowych sytuacjach,
- stawianie i rozwiązywanie problemów, w tym we współpracy z innymi dziećmi, sprzyja przygotowaniu do uczestnictwa w życiu społecznym.

Cele szczegółowe zostały określone w rozdziale 4 programu, poświęconym treściom nauczania w podziale na poszczególne rodzaje edukacji i lata nauki.

Dobór metod nauczania

Kluczowym warunkiem osiągnięcia celów kształcenia i wychowania jest dobór odpowiednich metod nauczania. Metody nauczania mają umożliwić uczniom zdobycie wiedzy i opanowanie umiejętności, a zarazem rozwinąć ich zdolności i zainteresowania poznawcze; można więc wyróżnić[5]:

1. **metody asymilacji wiedzy (informacyjne),** oparte na przekazywaniu i przyswajaniu informacji; uczeń przede wszystkim reprodukuje tu treści przekazane przez nauczyciela (np. pogadanka, dyskusja, opowiadanie, opis, praca z tekstem, wyjaśnienie);
2. **metody problemowe,** oparte na samodzielnym dochodzeniu przez ucznia do wiedzy w stworzonej przez nauczyciela sytuacji problemowej; rolą nauczyciela jest też pomoc w zebraniu i uporządkowaniu wyników (np. klasyczna metoda problemowa, metoda przypadków, metoda sytuacyjna, burza mózgów, gry dydaktyczne);

[5] Wincenty Okoń, *Słownik pedagogiczny*, PWN, Warszawa 1984, s. 174.

3. **metody waloryzacyjne (eksponujące wartości),** pobudzające przede wszystkim aktywność emocjonalno-artystyczną ucznia, dzięki czemu dziecko uczy się wyrażać siebie oraz odczytywać własne i cudze emocje; należą do tej kategorii metody impresyjne (odbiór cudzych dzieł) i ekspresyjne (tworzenie własnych dzieł, w tym metody inscenizacyjne i dramowe, wymagające współdziałania w grupie);
4. **metody praktyczne, w** których dominującym rodzajem aktywności jest działalność praktyczno-techniczna, umożliwiająca uczniowi wykorzystywanie posiadanej wiedzy do zmieniania rzeczywistości, co rozwija poczucie sprawstwa; należą do tej kategorii metody ćwiczebne i metody realizacji zadań wytwórczych.

Dziecko uczy się przez eksperymentowanie i odkrywanie, wspomagane przez dorosłych, ale w tym celu konieczne jest odczuwanie przez dziecko satysfakcji ze swoich osiągnięć, co motywuje je do dalszych poszukiwań. Program „Im wcześniej, tym lepiej" zachęca nauczyciela do szerokiego stosowania metod aktywizujących.

Szczególną, aktywizującą metodą pracy z uczniami jest metoda projektu. Nadaje się ona do wykorzystania w pracy z dziećmi już w młodszym wieku szkolnym (co czyni ją przydatną w realizacji niniejszego programu), a daje wiele korzyści: wdraża do samodzielnej pracy, uczy odpowiedzialności, pobudza kreatywność i ciekawość świata. Nauczyciel jest w tej metodzie opiekunem i ekspertem; doradza uczniom, ale nie kieruje ich pracą. Uczniowie planują działania, wykonują je zgodnie z ustalonym harmonogramem, po czym następuje prezentacja i ocena projektu.[6]

Nauczyciel powinien mieć świadomość tego, że każdy uczeń wymaga procesu kształcenia opartego o metody, które będą aktywizować w sposób wieloaspektowy wszystkie jego rodzaje inteligencji. Dlatego też należy systematycznie poszukiwać różnorodnych i skutecznych dla danej grupy uczniów metod i form pracy. Różnorodność ta powinna wiązać się z potrzebami

[6] Przykład zastosowania metody projektu do nauczania matematyki: Iwona Fechner-Sędzicka, *Metoda projektu – „Matematyka w obserwacjach pogody"* [w:] *Rozwijanie zainteresowań i zdolności matematycznych uczniów klas I-III szkoły podstawowej* [praca zbiorowa], Ośrodek Rozwoju Edukacji, Warszawa 2012, s. 30nn.

i możliwościami uczniów, a nie z upodobaniami czy przyzwyczajeniami nauczyciela do stosowania tej czy innej metody.

Tabela 3. Metody nauczania a typy inteligencji

Typ inteligencji	**Metody nauczania**
inteligencja językowa	mini wykład, praca z tekstem, pogadanka, opowiadanie
inteligencja matematyczno-logiczna	ćwiczenia praktyczne, dyskusja, gry logiczne
Inteligencja wizualno-przestrzenna	pokaz, ćwiczenia praktyczne, gry dydaktyczne
inteligencja muzyczna	pokaz, słuchanie, zajęcia rytmizujące, praca z ciałem i tańcem
inteligencja kinestetyczna	drama, gry i zabawy, praca z ciałem i tańcem
inteligencja przyrodnicza	pokaz, obserwacja, doświadczenie, eksperyment
inteligencja interpersonalna	metoda projektu, drama, metody teatralne; formy zespołowe
inteligencja intrapersonalna	słuchanie, obserwowanie; formy indywidualne

Inspiracją dla nauczyciela realizującego program „Im wcześniej, tym lepiej" we właściwym doborze metod dydaktycznych może być również metoda rozwijania zdolności umysłowych i edukacji matematycznej dzieci autorstwa prof. Edyty Gruszczyk-Kolczyńskiej[7]. Jest ona przeznaczona dla sześciolatków, co dziś, gdy sześciolatki zostały objęte obowiązkiem szkolnym, czyni ją szczególnie interesującą z punktu widzenia realizacji niniejszego programu. Według koncepcji Edyty Gruszczyk-Kolczyńskiej edukacja matematyczna nie powinna

[7] Edyta Gruszczyk-Kolczyńska, Ewa Zielińska, *Dziecięca matematyka. Edukacja matematyczna dzieci w domu, w przedszkolu i szkole*, Warszawa 1997.

koncentrować się na wyjaśnianiu i tłumaczeniu zagadnień przy pomocy słów (dorosłego), ale na osobistych doświadczeniach dziecka oraz na nazywaniu ich (przez dziecko). Autorka koncepcji opisała dwanaście realizowanych kolejno działów nazwanych przez siebie „kręgami tematycznymi”:

1. orientacja przestrzenna,
2. rytmy,
3. kształtowanie umiejętności liczenia, a także dodawania i odejmowania,
4. wspomaganie rozwoju operacyjnego rozumowania (co przygotowuje do zrozumienia pojęcia liczby naturalnej),
5. rozwijanie umiejętności mierzenia długości,
6. klasyfikacja (rozwój czynności umysłowych niezbędnych do tworzenia pojęć, wprowadzenie do zadań ze zbiorami),
7. układanie i rozwiązywanie zadań arytmetycznych,
8. zapoznanie dzieci z wagą i sensem ważenia,
9. mierzenie płynów,
10. intuicje geometryczne (definiowane przez Autorkę jako „kształtowanie pojęć geometrycznych w umysłach sześciolatków”),
11. konstruowanie gier (doskonalące odporność emocjonalną, zdolność do wysiłku umysłowego i sprawność rachunkową),
12. zapisywanie czynności matematycznych.

Każdy krąg jest realizowany w formie ćwiczeń, gier i zabaw, zaproponowanych przez Autorkę w przytoczonej książce. Należą do nich między innymi:

- zabawy ruchowe i ćwiczenia rytmiczne,
- układanki,
- liczenie, mierzenie i ważenie konkretnych przedmiotów oraz zabawy wymagające tych czynności do osiągnięcia końcowego efektu (są tu wykorzystywane przede wszystkim

przedmioty łatwo dostępne, spotykane w codziennym życiu, aby matematyka kojarzyła się dziecku z czymś powszechnym, dostępnym i użytecznym),

- gry planszowe.

Ciekawym, wartym zastosowania pomysłem jest wykorzystanie do zajęć pluszowego misia, którego dzieci „uczą" nowopoznanych zagadnień. Zgodnie z teorią „piramidy uczenia się" najskuteczniejszym sposobem przyswajania sobie wiadomości i umiejętności jest uczenie ich kogoś innego. Obsadzenie dziecka w roli „nauczyciela misia" pozwala na skuteczne utrwalenie treści nauczania w jego umyśle. Dodatkowo jest to sposób na łagodne przeprowadzenie dziecka z konwencji przedszkolnej do szkolnej.

Autorka zaleca organizowanie zajęć z dziećmi na podłodze (w warunkach szkolnych będzie to część rekreacyjna sali przeznaczonej dla klasy I). Dzieci mniej się męczą mogąc zmienić postawę ciała na bardziej swobodną, ale dzięki temu są bardziej skupione.

Praca z uczniem zdolnym

Każde dziecko jest uzdolnione, nauczyciel ma za zadanie odkryć te uzdolnienia i je rozwijać. Nie zmienia to jednak faktu, że niektórzy uczniowie wykazują szczególne zdolności, rozwijają się szybciej, z łatwości przyswajają wiedzę i nabywają umiejętności, wykazują postawy dojrzalsze niż rówieśnicy, co umożliwia im osiąganie wyższych wyników w nauce.

Zgodnie z podstawa programową każde dziecko jest uzdolnione, a zadaniem nauczyciela jest odkrycie tych uzdolnień i rozwijanie ich. w trosce o to, aby dzieci odczuwały satysfakcję z działalności twórczej, trzeba stwarzać im warunki do prezentowania tych osiągnięć, np. muzycznych, wokalnych, recytatorskich, tanecznych sportowych i konstrukcyjnych.

Jak rozpoznać ucznia wybitnie uzdolnionego? Edward Nęcka[8] wskazuje kilka symptomów, które mogą pomóc w takiej diagnozie:

- ciekawość poznawcza, przejawiająca się m.in. dociekliwością,
- spostrzegawczość, dostrzeganie podobieństw i różnic obiektów i idei,
- szerokie zainteresowania, w tym dotyczące tematów przekraczających typowe zainteresowania dziecka w danym wieku,
- zamiłowanie do lektury (ze zrozumieniem i umiejętnością „oddania" przyswojonych informacji),
- wyobraźnia i kreatywność,
- koncentracja (także długotrwała),
- samokrytycyzm (odnoszący się do własnych osiągnięć),
- dojrzałość dostrzegalna w sposobie formułowania myśli,
- odczuwanie przyjemności związanej z przyswajaniem nowych informacji i rozwiązywaniem problemów.

Są to cechy wyróżniające dziecko wybitnie uzdolnione niezależnie od przedmiotu tych zdolności. Jak rozpoznać dziecko uzdolnione matematycznie? Oczywiście, zdarza się, że takie zdolności są dostrzegalne od razu (na przykład nadspodziewanie wczesne i szybkie przyswojenie sobie umiejętności liczenia). Częściej jednak rodzice i nauczyciele mogą zaobserwować u dziecka oznaki bardziej subtelne[9]:

- dostrzeganie zależności i uporządkowania elementów,
- łatwość w formułowaniu uogólnień,
- zdolność do dłuższego skupienia się na rozwiązywanym problemie i wytrwałość pomimo początkowych niepowodzeń,
- zainteresowanie wszystkim, co wymaga liczenia, mierzenia, porównywania wielkości, zapisania liczb i symboli matematycznych itp.

[8] Edward Nęcka, *Inteligencja: geneza – struktura – funkcje*, Gdańsk 2003, s. 167 nn.
[9] Edyta Gruszczyk-Kolczyńska, *O dzieciach uzdolnionych matematycznie* [w:] „Magazyn dla nauczycieli edukacji wczesnoszkolnej i nauczycieli matematyki w klasach 4-6", Warszawa 2011.

Określenie ucznia jako „wybitnie zdolnego" wymaga, oczywiście, rzetelnej diagnozy, opartej na rzetelnej obserwacji, a nie tylko na jednorazowym badaniu.

Jak należy pracować z uczniem wybitnie zdolnym? Kluczowym pojęciem jest tu indywidualizacja, podobnie zresztą jak w przypadku wszystkich innych uczniów:

- indywidualizacja celów i treści nauczania (szybsze lub wolniejsze osiąganie celów szczegółowych, wprowadzanie treści o wyższym poziomie trudności albo treści wykraczających poza podstawę programową),
- indywidualizacja metod i środków dydaktycznych (dostosowanie do stylu uczenia się danego ucznia),
- indywidualizacja form (np. praca indywidualna, podczas gdy inni uczniowie pracują zespołowo, albo odwrotnie),
- indywidualizacja sposobów oceniania (branie pod uwagę stopnia wykorzystania przez ucznia swego potencjału, a nie tylko osiągnięcia celów).

Indywidualizacja pracy z uczniem zdolnym polega na stawianiu mu zadań wymagających nowego sposobu rozwiązania problemu, nieszablonowego działania, nowego podejścia, nie zaś zadania bardziej czaso- i pracochłonne. Niedopuszczalna jest sytuacja, w której uczeń zdolny dostaje dodatkową (w porównaniu z rówieśnikami) pracę domową. Dziecko w tym wieku nie myśli abstrakcyjnie, więc nie jest w stanie sformułować i uwewnętrznić zasady „cięższa praca dziś przyniesie owoce w przyszłości". Czas poświęcony przez uczniów na zadania (w tym zadania domowe) powinien być porównywalny, różnić się mogą natomiast zadania wykonywane w tym samym czasie.

Dobrym sposobem motywowania uczniów do nauki (nie tylko tych szczególnych uzdolnionych) jest prezentowanie własnych osiągnięć na forum klasy. Jeśli nauczyciel uczyni

z tego normalną, typową formę podsumowywania zadań, uczniowie w przyszłości będą łatwiej i chętniej występowali publicznie, prezentowali swoje pomysły i mieli wyższą samoocenę. Uczniowie szczególnie uzdolnieni prezentują swoje osiągnięcia z zasady chętniej, niż inni. Jako osiągnięcia należy tu rozumieć nie tylko materialne efekty pracy (napisany tekst, wykonana praca plastyczna, opanowana czynność), ale także opanowaną wiedzę, co przejawia się na przykład w tłumaczeniu danego zagadnienia innym uczniom.

Należy przy tym pamiętać, że uczeń wybitnie zdolny nadal jest uczniem i nadal jest dzieckiem. Może być dla niego motywujące zadanie wytłumaczenia jakiegoś zagadnienia koleżankom i kolegom, jednak nie można go obarczać odpowiedzialnością za efekty takiej nauki. Odpowiedzialność za nauczanie spoczywa bowiem na nauczycielu i nie należy oczekiwać, że taki „korepetytor z wyróżnienia" rozwiąże jego problemy pedagogiczne. Stosowane czasem przez nauczycieli łączenie w pary ucznia zdolnego z mniej zdolnym może dać pozytywny skutek (szczególnie, jeśli dotąd taka forma nie była wykorzystywana na zajęciach), ale może też spowodować frustrację obu stron. Uczeń zdolniejszy zniechęci się zbyt prostym zadaniem, zaś jego partner zamiast szukać rozwiązania problemu poczeka na gotowy wynik podany w końcu przez kolegę.

Nauczyciel powinien obserwować, diagnozować i rozwijać uzdolnienia uczniów poprzez stawianie indywidualnych celów związanych ze wspomaganiem rozwoju intelektualnego.

Rozdział 3. Opis warunków, w jakich program będzie realizowany

Czas

Zgodnie z *rozporządzeniem Ministra Edukacji Narodowej z dnia 7 lutego 2012 r. w sprawie ramowych planów nauczania w szkołach publicznych* tygodniowy wymiar godzin obowiązkowych zajęć edukacyjnych w klasie i wynosi 20 godzin, a w klasach II i III po 21 godzin. Czas przewidziany na poszczególne zajęcia edukacyjne określony jest w postaci minimalnej liczby godzin zajęć w cyklu trzyletnim:

- edukacja polonistyczna, społeczna, przyrodnicza, matematyczna i zajęcia techniczne – razem 1150 godzin (w przybliżeniu odpowiada to 12 godzinom tygodniowo, przy czym o podziale godzin na poszczególne „edukacje" decyduje sam nauczyciel – nie jest to więc kwestia rozstrzygana w programie nauczania),
- nauka języka obcego nowożytnego – 190 godzin (w przybliżeniu odpowiada to średnio 2 godzinom tygodniowo),
- edukacja muzyczna – 95 godzin (w przybliżeniu odpowiada to jednej godzinie tygodniowo),
- edukacja plastyczna – 95 godzin (w przybliżeniu odpowiada to jednej godzinie tygodniowo),
- zajęcia komputerowe – 95 godzin (w przybliżeniu odpowiada to jednej godzinie tygodniowo),
- wychowanie fizyczne – 290 godzin (w przybliżeniu odpowiada to 3 godzinom tygodniowo).

Trzeba tu zwrócić uwagę, że liczba godzin zajęć poszczególnych działów edukacji została określona w cyklu trzyletnim, a w przypadku zajęć prowadzonych przez jednego nauczyciela nawet łącznie dla wszystkich zajęć. Nauczyciel sam decyduje o tym, ile czasu w danym dniu przeznaczy na poszczególne „edukacje", zależeć to będzie także od treści jakie będą

realizowane (na przykład w pierwszych miesiącach więcej czasu należy przeznaczyć na naukę czytania i pisania oraz na wprowadzenie nowej, trudniejszej dla większości uczniów umiejętności matematycznej). Jeśli szkoła nie stosuje narzędzi do bieżącego weryfikowania czasu poświęconego na poszczególne rodzaje zajęć, na przykład dziennik elektroniczny, nauczyciel powinien monitorować na bieżąco i weryfikować realizację planu przynajmniej raz w miesiącu. Nie ma wymogów co do liczby godzin poszczególnych zajęć realizowanych w danym roku, jednak nauczyciel powinien w celu „rozliczenia się" z realizacji podstawy programowej zaplanować – w postaci „rozkładu materiału" – liczbę godzin zajęć przewidzianych na każdy rok nauki i weryfikować wykonanie planu co najmniej dwa razy w roku szkolnym (na przykład w okresie klasyfikacji śródrocznej i rocznej).

Ważną zmianą w podstawie programowej kształcenia ogólnego dla szkół podstawowych jest odejście od przeprowadzania zajęć edukacyjnych w klasach I-III w systemie 45-minutowych lekcji. Czas zajęć reguluje nauczyciel, stosownie do potrzeb i możliwości uczniów oraz sposobu realizacji poszczególnych treści nauczania i rodzaju realizowanych zajęć, z zachowaniem ustalonego z dyrektorem szkoły tygodniowego i dziennego czasu pracy danego oddziału.

Wymiar godzin przeznaczonych na zajęcia z religii lub etyki określony jest odrębnymi przepisami. Odrębne przepisy regulują też modyfikacje opisanych wyżej zasad w przypadku pracy z uczniami mającymi specjalne potrzeby edukacyjne. Szczegółowe ustalenia dotyczące czasu zajęć zawiera szkolny plan nauczania.

Miejsce i wyposażenie

1. Sale lekcyjne, w których prowadzone są zajęcia w klasach I-III powinny składać się z dwóch części: części edukacyjnej (wyposażonej w tablicę, stoliki i krzesła dla uczniów, biurko i krzesło dla nauczyciela itp.) i odpowiednio przystosowanej części rekreacyjnej

(wyłożonej miękką wykładziną, wyposażonej w zabawki edukacyjne dostosowane do wieku uczniów).

2. Nauczyciel powinien przygotować salę zajęć do rozpoczęcia roku szkolnego. w wielu szkołach jest zwyczaj „ozdabiania" frontowej ściany sali zajęć licznymi elementami poza tablicą i herbem: planszami z alfabetem, okolicznościowymi ilustracjami, wzorami matematycznymi, różnymi hasłami, cytatami itp. Biorąc pod uwagę częste u uczniów problemy z koncentracją uwagi należy ocenić taką praktykę jako błędną, szkodliwą, prowadzącą do przeciążenia uczniów nadmiarem bodźców. Na wysokości oczu ucznia powinno znajdować się tylko to, co w danym momencie jest wykorzystywane jako środek dydaktyczny: jeśli nauczyciel używa jako pomocy planszy z ilustracją, to po jej wykorzystaniu należy planszę schować. Wzorniki liter i cyfr mogą być umieszczone na stolikach uczniowskich (trwale przymocowane do blatu, z boku stanowiska pracy).
3. Uczniowie powinni mieć możliwość pozostawienia w szkole części swoich podręczników i przyborów szkolnych. Najprostszym sposobem jest ustawienie w dostępnym miejscu jednakowych, wyraźnie podpisanych kartonowych pudeł (dla każdego ucznia osobne). Ma to znaczenie nie tylko organizacyjne, ale i wychowawcze, bowiem każdy uczeń ma obowiązek dbać o porządek w miejscach, w których przechowuje swoje rzeczy.
4. Podstawa programowa zaleca wyposażenie sali w pomoce dydaktyczne, przedmioty potrzebne do zajęć, sprzęta audiowizualny, komputery z dostępem do Internetu, gry i zabawki edukacyjne, kąciki tematyczne, biblioteczkę itp. Obudowa dydaktyczna do niniejszego programu zawiera wiele elementów wykorzystujących nowoczesne technologie, jak filmy i gry edukacyjne czy prezentacje multimedialne. Celowe jest więc wyposażenie sali w zamontowany na stałe (podwieszony pod sufitem) rzutnik i ekran, ewentualnie tablicę multimedialną, a także głośniki o mocy odpowiedniej do wielkości sali. Warto zwrócić uwagę na to, aby stanowisko komputerowe nauczyciela było zorganizowane zgodnie z zasadami bhp. Aby kształcić właściwe nawyki prezentacyjne

(a także dla ochrony danych osobowych, jeśli szkoła korzysta z dziennika elektronicznego), należy łączyć rzutniki z komputerami nauczycieli w trybie „rozszerzenia ekranów", co uniemożliwia uczniom podgląd pulpitu nauczyciela, oczywiście poza zajęciami, na których nauczyciel demonstruje wygląd pulpitu celowo.

5. Umieszczenie biblioteczki w sali szkolnej należy traktować nie tylko jako wypełnienie zalecenia z podstawy programowej czy ułatwienie dla nauczyciela, ale jako środek do realizacji celów edukacji. Stosowanie technologii informacyjno-komunikacyjnych nie oznacza w żadnym razie rezygnacji z książek. Wyrobienie nawyku obcowania z książkami (szukania w nich informacji i inspiracji, dbania o nie, wreszcie czytania dla przyjemności) jest jednym z ważnych celów, jakie powinien postawić sobie nauczyciel. Można to osiągnąć dzięki:
    - demonstrowaniu przez nauczyciela korzystania z książek jako źródła informacji na zajęciach (także w zestawieniu ze źródłami cyfrowymi),
    - zajęciom bibliotecznym (w zależności od warunków szkoły, w szkole lub w zewnętrznej bibliotece),
    - głośnemu czytaniu (każdego dnia),
    - konkursom czytelniczym (wykorzystującym różne rodzaje inteligencji uczniów: lektura może być inspiracją nie tylko do opowiedzenia jej treści słownie, ale do pracy plastycznej, pantomimy, rozmowy, ułożenia piosenki, prostej statystyki – na przykład liczby przeczytanych książek czy stron itp.),
    - wyznaczeniu czasu na swobodny dostęp uczniów do księgozbioru w klasie (w każdym tygodniu, a jeszcze lepiej codziennie),
    - rotacyjnemu sprawowaniu przez uczniów funkcji bibliotekarza (odpowiedzialnego za porządek w księgozbiorze podręcznym i sprawdzanie stanu książek, a w razie potrzeby – zgłaszanie konieczności naprawy).

Pozostałe warunki realizacji programu

Edukacja w klasach I-III, co do zasady, powierzona jest jednemu nauczycielowi. Wyjątek stanowią zajęcia z zakresu:

- edukacji muzycznej, plastycznej, wychowania fizycznego, zajęć komputerowych i języka obcego nowożytnego (mogą być one powierzone osobnym nauczycielom, posiadającym odpowiednie kwalifikacje),
- edukacji zdrowotnej (mogą być one realizowane z udziałem specjalisty z zakresu zdrowia publicznego lub dietetyki, pielęgniarki lub higienistki szkolnej).

Każdy nauczyciel powinien nie tylko znać koncepcję inteligencji wielorakich, ale z przekonaniem stosować ją w praktyce. Wyjątkowej uwagi wymagają tu zajęcia, które na pierwszy rzut oka rozwijają tylko jeden typ inteligencji (na przykład zajęcia muzyczne – inteligencja muzyczna). Zastosowanie koncepcji Howarda Gardnera w edukacji polega na tym, że w każdych zajęciach powinno rozwijać się każdy rodzaj inteligencji, co przyczynia się do lepszej efektywności nauczania. Przykładowo, w przypadku piosenki uczniowie mogą analizować jej słowa, liczyć sylaby, pokazywać tekst gestami, rysować, wyrażać uczucia które wzbudza (i oczywiście śpiewać ją).

Nauczyciel edukacji wczesnoszkolnej powinien ściśle współpracować z innymi nauczycielami prowadzącymi pozostałe zajęcia oraz z psychologiem i pedagogiem szkolnym, jak również inicjować współpracę tych osób ze sobą. Ze względu na zindywidualizowany charakter programu „Im wcześniej, tym lepiej" nauczyciele powinni dzielić się spostrzeżeniami dotyczącymi poszczególnych uczniów w zakresie dydaktycznym jak i wychowawczym, jak też dzielić się wiedzą i doświadczeniem.

Wszyscy nauczyciele uczący w klasach I-III powinni znać podstawę programową wychowania przedszkolnego, aby zapewnić ciągłość wychowania i kształcenia.

Rozdział 4. Treści nauczania i opis założonych efektów kształcenia

Treści nauczania wynikają z celów szczegółowych edukacji, te zaś są opisane w podstawie programowej w postaci konkretnych widomości i umiejętności, które uczniowie mają zdobyć na kolejnych etapach kształcenia wyrażone w języku wymagań. Specyfiką edukacji wczesnoszkolnej jest jej forma realizacji, którą jest kształcenie zintegrowane. Ze względu na prawidłowości rozwoju umysłowego dzieci, treści nauczania narastają i rozszerzają się w układzie spiralnym (widomości i umiejętności nabyte przez ucznia w kolejnym roku edukacji są powtarzane, pogłębiane, a następnie rozszerzane).

W programie „Im wcześniej, tym lepiej" zostały wyodrębnione treści przeznaczone do opanowania w klasie I, II i III, jednak ostateczną decyzję w kwestii, które wiadomości i umiejętności i w której klasie mają zdobyć jego uczniowie pozostawia się nauczycielowi.

Indywidualizacja pracy z uczniem obejmuje także indywidualizację celów, a to oznacza, że dziecko, w zależności od swych potrzeb i możliwości, może osiągnąć cele określone w programie w innym tempie. Podstawa programowa określa zakres wiadomości i umiejętności, jakimi ma dysponować uczeń kończący klasę III szkoły podstawowej. Zakłada także udzielanie uczniom mającym specjalne potrzeby edukacyjne pomocy psychologiczno-pedagogicznej, aby mogli oni sprostać wymaganiom określonym w podstawie programowej kształcenia ogólnego dla szkół podstawowych w zakresie i etapu edukacyjnego.

Edukacja polonistyczna

Celem szczegółowym edukacji polonistycznej w i etapie edukacyjnym jest wspomaganie rozwoju umysłowego w zakresie wypowiadania się. Wiąże się z tym:

- dbałość o kulturę języka,
- początkowa nauka czytania i pisania,

- kształtowanie umiejętności wypowiadania się w małych formach teatralnych, w tym także przez uczenie się na pamięć wierszy, fragmentów prozy, tekstów piosenek itp.
- rozwijanie zamiłowania do czytelnictwa (przez słuchanie pięknego czytania, rozmawianie o przeczytanych utworach, korzystanie z bibliotek – szkolnej, jeśli szkoła ją posiada, lub publicznej).

Nauczyciel powinien zwrócić uwagę na staranny dobór utworów literackich wykorzystywanych w czasie zajęć. Powinien on uwzględniać różne gatunki literatury dziecięcej (baśnie, bajki, legendy, opowiadania, wiersze i komiksy) i kierować się z jednej strony potrzebami wychowawczymi i edukacyjnymi konkretnej klasy, z drugiej zaś realnymi umiejętnościami czytelniczymi dzieci.

Rozpoczęty w przedszkolu proces kształtowania dojrzałości do nauki czytania i pisania jest kontynuowany w początkowym okresie nauki szkolnej, dlatego około połowy czasu przeznaczonego na edukację polonistyczną w klasie i uczniowie mogą zajmować się rysowaniem i pisaniem siedząc przy własnych stolikach. Umiejętności czytania i pisania zdobyte w klasie i są intensywnie kształtowane w dwóch następnych klasach, aż do opanowania umiejętności wymaganych podstawą programową od ucznia kończącego klasę III. Proponowany podział treści nauczania na trzy lata jest następujący:

Klasa I

1) Korzystanie z informacji – uczeń:

- uważnie słucha wypowiedzi i korzysta z przekazywanych informacji,
- rozumie sens kodowania i dekodowania informacji
- odczytuje uproszczone rysunki, piktogramy i znaki informacyjne,
- zna wszystkie litery alfabetu,
- czyta i rozumie teksty przeznaczone dla dzieci,

2) Analiza i interpretacja tekstów kultury – uczeń:

- przejawia wrażliwość estetyczną,
- w miarę możliwości czyta teksty i odtwarza z pamięci wiersze i fragmenty prozy, dbając o wyraźne wypowiadanie słów,

3) Tworzenie wypowiedzi – uczeń:

- pisze proste, krótkie zdania,
- dobiera właściwe formy komunikowania się w różnych sytuacjach społecznych,
- uczestniczy w rozmowach, także inspirowanych literaturą: zadaje pytania, udziela odpowiedzi,
- dba o kulturę wypowiadania się,
- stosuje formuły grzecznościowe,
- dba o kulturę wypowiadania się; poprawnie artykułuje głoski, akcentuje wyrazy,
- rozumie pojęcia: wyraz, głoska, litera, sylaba, zdanie,
- dostrzega różnicę między literą i głoską,
- dzieli wyrazy na sylaby,
- oddziela wyrazy w zdaniu, zdania w tekście,
- przepisuje teksty, pisze z pamięci i ze słuchu,
- pisze czytelnie i estetycznie, przestrzega zasad kaligrafii,

4) Wypowiadanie się w małych formach teatralnych – uczeń:

- uczestniczy w zabawie teatralnej, ilustruje mimiką, gestem, ruchem zachowania bohatera literackiego lub wymyślonego.

Klasa II

Powtarzanie, pogłębianie i rozszerzanie treści z klasy i oraz:

1) Korzystanie z informacji – uczeń:

- wyszukuje w tekście potrzebne informacje
- rozszerza zasób słownictwa poprzez kontakt z dziełami literackimi,

- zna formy użytkowe: życzenia, zaproszenie, zawiadomienie, list, notatka do kroniki; potrafi z nich korzystać;

2) Analiza i interpretacja tekstów kultury – uczeń:

- rozszerza zasób słownictwa poprzez kontakt z dziełami literackimi,
- w tekście literackim zaznacza wybrane fragmenty, określa czas i miejsce akcji,
- ma potrzebę kontaktu z literaturą i sztuką dla dzieci, czyta wybrane przez siebie i wskazane przez nauczyciela książki,
- czyta teksty i recytuje wiersze, z uwzględnieniem interpunkcji i intonacji

3) Tworzenie wypowiedzi – uczeń:

- tworzy w formie ustnej i pisemnej kilkuzdaniową wypowiedź,
- uczestniczy w rozmowach, także inspirowanych literaturą: prezentuje własne zdanie,
- dba o kulturę wypowiadania się; poprawnie akcentuje wyrazy, stosuje pauzy
- dba o poprawność gramatyczną, ortograficzną oraz interpunkcyjną,

4) Wypowiadanie się w małych formach teatralnych – uczeń:

- rozumie umowne znaczenie rekwizytu i potrafi posłużyć się nim w odgrywanej scence,

Klasa III

Powtarzanie, pogłębianie i rozszerzanie treści z klas i i II oraz:

1) Korzystanie z informacji – uczeń:

- w miarę możliwości korzysta ze słowników i encyklopedii przeznaczonych dla dzieci,

2) Analiza i interpretacja tekstów kultury – uczeń:

- wypowiada się na temat przeczytanych książek

3) Tworzenie wypowiedzi – uczeń:

- tworzy w formie ustnej i pisemnej: krótkie opowiadanie i opis, list prywatny, życzenia, zaproszenie,

- uczestniczy w rozmowach, także inspirowanych literaturą: formułuje wnioski, poszerza zakres słownictwa i struktur składniowych,
- dba o kulturę wypowiadania się; poprawnie akcentuje wyrazy, stosuje właściwą intonację w zdaniu oznajmującym, pytającym i rozkazującym.

Język obcy nowożytny

Celem szczegółowym nauki języka obcego nowożytnego w I etapie edukacyjnym jest wspomaganie dzieci w porozumiewaniu się z osobami, które mówią innym językiem. Oznacza to, że oprócz umiejętności czysto językowych (słownictwo, posługiwanie się podstawowymi zwrotami i rozumienie ich) istotnym elementem nauki powinno być poznawanie krajów, w których używa się danego języka, zwyczajów w nim panujących itp. Dobre efekty daje więc wdrożenie elementów nauki języka obcego także w innych zajęciach, zarówno prowadzonych przez nauczyciela-wychowawcę (np. w ramach edukacji polonistycznej czy społecznej), jak i innych nauczycieli (np. edukacja muzyczna i plastyczna), jeśli tacy pracują z klasą. Proponowany podział treści nauczania na trzy lata jest następujący:

Klasa I

Uczeń:

- wie, że ludzie posługują się różnymi językami i aby się z nimi porozumieć, trzeba nauczyć się ich języka,
- reaguje niewerbalnie na proste polecenia nauczyciela,
- nazywa obiekty z otoczenia,
- recytuje wiersze i rymowanki, śpiewa piosenki,
- rozumie sens krótkich opowiadań i baśni przedstawianych za pomocą obrazów i gestów

Klasa II

Powtarzanie, pogłębianie i rozszerzanie treści z klasy i oraz:

- reaguje werbalnie i niewerbalnie na proste polecenia nauczyciela,
- rozpoznaje zwroty stosowane na co dzień,
- rozumie sens prostych dialogów w historyjkach obrazkowych (także w nagraniach audio i wideo),
- czyta ze zrozumieniem wyrazy,
- udziela odpowiedzi w ramach wyuczonych zwrotów,
- przepisuje wyrazy.

Klasa III

Powtarzanie, pogłębianie i rozszerzanie treści z klasy i i II oraz:

- rozróżnia znaczenie wyrazów o podobnym brzmieniu
- rozpoznaje zwroty stosowane na co dzień i potrafi się nimi posługiwać,
- czyta ze zrozumieniem wyrazy i proste zdania,
- zadaje pytania i udziela odpowiedzi w ramach wyuczonych zwrotów,
- opisuje obiekty z otoczenia
- bierze udział w mini przedstawieniach teatralnych,
- recytuje wiersze i rymowanki, śpiewa piosenki,
- czyta ze zrozumieniem wyrazy i proste zdania;
- przepisuje wyrazy i zdania,
- zadaje pytania i udziela odpowiedzi w ramach wyuczonych zwrotów,
- współpracuje z rówieśnikami w trakcie nauki,
- potrafi korzystać ze słowników obrazkowych, książeczek, środków multimedialnych.

Oprócz zajęć lekcyjnych należy również – zgodnie z zaleceniem podstawy programowej, ale i dla zwiększenia efektów nauki – organizować formy pozalekcyjne: szkolny klub językowy, spotkania czytelnicze w bibliotece, seanse filmowe w świetlicy szkolnej itp. Ponieważ nauka

języka obcego w większości wypadków ma niewielkie odniesienie do codziennego życia uczniów, zadaniem nauczyciela jest pokazywanie dzieciom jej użyteczności, pamiętając o konkretnym (jeszcze nie abstrakcyjnym) sposobie myślenia dzieci.

Edukacja muzyczna

Celem szczegółowym edukacji muzycznej w i etapie edukacyjnym jest wychowanie do odbioru i tworzenia muzyki, w szczególności poprzez śpiewanie, muzykowanie, słuchanie i rozumienie muzyki. Proponowany podział treści nauczania na trzy lata jest następujący:

Klasa I

1) w zakresie odbioru muzyki - uczeń:

- śpiewa proste melodie, piosenki z repertuaru dziecięcego, śpiewa w zespole piosenki ze słuchu (nie mniej, niż 10 w roku szkolnym),
- śpiewa z pamięci hymn narodowy,
- wykonuje śpiewanki, rymowanki,
- odtwarza proste rytmy głosem,
- odtwarza i gra na instrumentach perkusyjnych proste rytmy i wzory rytmiczne,
- realizuje sylabami rytmicznymi, gestem oraz ruchem proste rytmy i wzory rytmiczne; reaguje ruchem na puls rytmiczny i jego zmiany, zmiany tempa, metrum i dynamiki (maszeruje, biega, podskakuje); realizuje proste schematy rytmiczne (tataizacją, ruchem całego ciała),
- rozróżnia podstawowe elementy muzyki (melodia, rytm, wysokość dźwięku, akompaniament, tempo, dynamika).

2) w zakresie tworzenia muzyki – uczeń:

- wie, że muzykę można zapisać i odczytać.

Klasa II

Powtarzanie, pogłębianie i rozszerzanie treści z klasy i oraz:

1) w zakresie odbioru muzyki - uczeń:

- śpiewa w zespole nowe piosenki ze słuchu (nie mniej, niż 10 w roku szkolnym),
- wyraża ruchem nastrój i charakter muzyki; tańczy podstawowe kroki i figury krakowiaka, polki oraz innego, prostego tańca ludowego,
- rozróżnia podstawowe znaki notacji muzycznej (wyraża ruchowo czas trwania wartości rytmicznych, nut i pauz),
- świadomie i aktywnie słucha muzyki (wyraża swe doznania werbalnie i niewerbalnie) oraz określa jej cechy: rozróżnia i wyraża środkami pozamuzycznymi charakter emocjonalny muzyki, rozpoznaje utwory wykonane: solo i zespołowo, na chór i orkiestrę.

2) w zakresie tworzenia muzyki – uczeń:

- tworzy proste ilustracje dźwiękowe do tekstów i obrazów oraz improwizacje ruchowe do muzyki,
- improwizuje głosem i na instrumentach według ustalonych zasad.

Klasa III

Powtarzanie, pogłębianie i rozszerzanie treści z klasy i i II oraz:

1) w zakresie odbioru muzyki – uczeń:

- śpiewa w zespole nowe piosenki ze słuchu (nie mniej, niż 10 w roku szkolnym),
- odtwarza i gra na instrumentach melodycznych proste melodie i akompaniamenty
- orientuje się w rodzajach głosów ludzkich (sopran, bas) oraz w instrumentach muzycznych (fortepian, gitara, skrzypce, trąbka, flet, perkusja); rozpoznaje podstawowe formy muzyczne – AB, ABA (wskazuje ruchem lub gestem ich kolejne części);

2) w zakresie tworzenia muzyki – uczeń:

- wykonuje proste utwory, interpretuje je zgodnie z ich rodzajem i funkcją.

Należy wyraźnie oddzielić cele edukacji wczesnoszkolnej w zakresie edukacji muzycznej od szczególnych uzdolnień, jakie może wykazywać dziecko. Cele kształcenia i wychowania zawarte w podstawie programowej mogą być osiągnięte w odniesieniu do każdego ucznia, z zachowaniem indywidualizacji tempa ich osiągania oraz konkretnych metod i form pracy. Ta sprawa będzie jeszcze poruszona w rozdziale na temat oceniania. Ważne jest to, aby nauczyciel uwzględniał wkład pracy ucznia, zgodnie z jego indywidualnymi potrzebami i możliwościami, a nie (niezależne od jego aktywności) osobiste uzdolnienia. Uzdolnienia ucznia powinny natomiast skłaniać nauczyciela do odpowiedniego wyznaczania mu zadań, bardziej złożonych w przypadku ucznia bardziej uzdolnionego. Nauczyciel muzyki powinien też wykazać się szczególną wrażliwością, aby móc doradzić rodzicom ucznia w sprawie jego ewentualnego zapisania na zajęcia pozalekcyjne lub do szkoły muzycznej, pamiętając jednak o zachowaniu obiektywizmu i pozostawieniu pełniej wolności decyzji rodzicom i dziecku.

Oprócz zajęć typowo muzycznych muzyka powinna być włączana do codziennych zajęć szkolnych – jako tło tematu, w celu wyciszenia, w celu organizacji aktywności ruchowej, itp. Związek muzyki z aktywnością mózgu, a więc i z procesami poznawczymi, wciąż jest przedmiotem badań, ale już teraz nauczyciele osiągają zachęcające efekty stosowania muzyki jako pomocy w zajęciach edukacyjnych nie związanych bezpośrednio z muzyką[10].

Edukacja plastyczna

Celem szczegółowym edukacji plastycznej w i etapie edukacyjnym jest wyrażanie własnych myśli i uczuć w różnorodnych formach plastycznych, poznawanie architektury, malarstwa i rzeźby oraz przygotowanie do korzystania z medialnych środków przekazu. Większość dzieci chętnie rysuje, maluje, wykleja, itp. Są to formy dobrze im znane z edukacji przedszkolnej, więc stosowane w szkole zaspokajają ich potrzebę bezpieczeństwa i uznania. Prace plastyczne mają szerokie zastosowane w niemal wszystkich rodzajach zajęć edukacyjnych (ilustracje do

[10] Inspiracją dla nauczyciela szukającego kreatywnych sposobów kształcenia i wychowania może być książka: Gordon Dryden, Jeanette Vos, *Rewolucja w uczeniu*, Poznań 2000.

poznawanych liter i czytanych tekstów, ilustracje do zadań z matematyki, prace inspirowane przyrodą itp.). Aby była to w pełni skuteczna metoda nauczania (a nie tylko element odprężający dzieci lub zajmujący ich czas, konieczna jest tu współpraca między nauczycielem odpowiedzialnym za edukację plastyczną i innymi nauczycielami – jeśli, zgodnie z podstawą programową, część zajęć powierza się osobie innej, niż nauczyciel-wychowawca. w ten sposób, na przykład, prace wykonywane na zajęciach z języka polskiego czy obcego będą utrwalały i ćwiczyły nową technikę poznaną właśnie na zajęciach plastycznych. Proponowany podział treści nauczania na trzy lata jest następujący:

Klasa I

1) w zakresie percepcji sztuki – uczeń:

- nawiązuje kontakt z wybranymi dziełami sztuki, zabytkami i z tradycją w środowisku rodzinnym, szkolnym i lokalnym.

2) w zakresie ekspresji przez sztukę – uczeń:

- ilustruje sceny i sytuacje (realne i fantastyczne) inspirowane wyobraźnią, baśnią, opowiadaniem, muzyką,
- podejmuje działalność twórczą, posługując się takimi środkami wyrazu plastycznego jak: kształt, barwa, faktura w kompozycji na płaszczyźnie i w przestrzeni (stosując określone materiały, narzędzia i techniki plastyczne).

3) w zakresie recepcji sztuki – uczeń:

- rozróżnia takie dziedziny działalności twórczej człowieka jak: architektura, sztuki plastyczne oraz inne określone dyscypliny sztuki (fotografika, film) i przekazy medialne (telewizja, Internet).

Klasa II

Powtarzanie, pogłębianie i rozszerzanie treści z klasy i oraz:

1) w zakresie percepcji sztuki – uczeń:

- korzysta z przekazów medialnych; stosuje ich wytwory w swojej działalności twórczej (zgodnie z elementarną wiedzą o prawach autora),
- określa swoją przynależność kulturową poprzez kontakt z wybranymi dziełami sztuki, zabytkami i z tradycją w środowisku rodzinnym, szkolnym i lokalnym, uczestniczy w życiu kulturalnym tych środowisk.

2) w zakresie ekspresji przez sztukę – uczeń:

- realizuje proste projekty w zakresie form użytkowych, w tym służące kształtowaniu własnego wizerunku i otoczenia oraz upowszechnianiu kultury w środowisku szkolnym (stosując określone narzędzia i wytwory przekazów medialnych).

3) w zakresie recepcji sztuki – uczeń:

- rozróżnia takie dziedziny działalności twórczej człowieka jak rzemiosło artystyczne i sztuka ludowa

Klasa III

Powtarzanie, pogłębianie i rozszerzanie treści z klasy i i II oraz:

1) w zakresie percepcji sztuki – uczeń:

- wie o istnieniu placówek kultury działających na rzecz środowiska rodzinnego, szkolnego i lokalnego.

2) w zakresie ekspresji przez sztukę – uczeń:

- korzysta z narzędzi multimedialnych.

3) w zakresie recepcji sztuki – uczeń:

- rozpoznaje wybrane dzieła architektury i sztuk plastycznych należące do polskiego i europejskiego dziedzictwa kultury; opisuje ich cechy charakterystyczne (posługując się elementarnymi terminami właściwymi dla tych dziedzin działalności twórczej).

Do edukacji plastycznej należy zastosować odpowiednio uwagi zawarte w punkcie „Edukacja muzyczna”, odnoszące się do uzdolnień uczniów.

Edukacja społeczna

Celem szczegółowym edukacji społecznej w i etapie edukacyjnym jest wychowanie do zgodnego współdziałania z rówieśnikami i dorosłymi. w dużej części jest to realizowane pośrednio, w toku codziennej pracy wychowawczej, nie zaś w formie odrębnych zajęć. Nauczyciel powinien być świadomy faktu, że edukacja społeczna będzie podbudową dla II etapu edukacyjnego w zakresie przedmiotu „historia i społeczeństwo", dlatego nauczyciel prowadzący zajęcia w klasie III powinien się zapoznać z podstawą programową z tego przedmiotu (dla klas IV-VI). Dzieląc treści nauczania na kolejne klasy przyjęliśmy założenie, że dziecko powinno uspołeczniać się najpierw w najbliższych mu społecznościach (rodzina, klasa, szkoła), a potem stopniowo przechodząc coraz dalej (społeczność lokalna, społeczność regionalna, naród). Proponowany podział treści nauczania na trzy lata jest następujący:

Klasa I

Uczeń:

- odróżnia, co jest dobre, a co złe w kontaktach z rówieśnikami i dorosłymi;
- odróżnia dobro od zła, stara się być sprawiedliwym i prawdomównym; nie krzywdzi innych, pomaga słabszym i potrzebującym;
- zna podstawowe relacje między najbliższymi; podejmuje obowiązki domowe i rzetelnie je wypełnia; identyfikuje się ze swoją rodziną i jej tradycjami; ma rozeznanie, że pieniądze otrzymuje się za pracę,
- współpracuje z innymi w zabawie, w nauce szkolnej i w sytuacjach życiowych; przestrzega reguł obowiązujących w społeczności dziecięcej oraz świecie dorosłych; wie, jak należy zachowywać się w stosunku do dorosłych i rówieśników (formy grzecznościowe),
- wie, jakiej jest narodowości; wie, że mieszka w Polsce, a Polska znajduje się w Europie; zna symbole narodowe (barwy, godło, hymn narodowy),

- wie, jak ważna jest praca w życiu człowieka; wie, jaki zawód wykonują jego najbliżsi i znajomi; wie, czym zajmuje się np. kolejarz, aptekarz, policjant, weterynarz;
- wie, gdzie można bezpiecznie organizować zabawy, a gdzie nie można i dlaczego;
- zna zagrożenia ze strony ludzi; potrafi powiadomić dorosłych o wypadku, zagrożeniu, niebezpieczeństwie; zna ogólnopolski numer alarmowy 112.

Klasa II

Powtarzanie, pogłębianie i rozszerzanie treści z klasy i oraz:

- rozumie, co to jest sytuacja ekonomiczna rodziny, i wie, że trzeba do niej dostosować swe oczekiwania;
- rozumie potrzebę utrzymywania dobrych relacji z sąsiadami w miejscu zamieszkania;
- potrafi wymienić status administracyjny swojej miejscowości (wieś, miasto); wie, w jakim regionie mieszka; uczestniczy w wydarzeniach organizowanych przez lokalną społeczność,
- jest chętny do pomocy, respektuje prawo innych do pracy i wypoczynku;
- jest tolerancyjny wobec osób innej narodowości, tradycji kulturowej itp.; wie, że wszyscy ludzie mają równe prawa
- orientuje się w tym, że są ludzie szczególnie zasłużeni dla miejscowości, w której mieszka, dla Polski i świata;
- zna numery telefonów: pogotowia ratunkowego, straży pożarnej, policji.

Klasa III

Powtarzanie, pogłębianie i rozszerzanie treści z klasy i i II oraz:

- zna prawa ucznia i jego obowiązki (w tym zasady bycia dobrym kolegą), respektuje je; uczestniczy w szkolnych wydarzeniach
- zna najbliższą okolicę, jej ważniejsze obiekty, tradycje; potrafi wymienić status administracyjny swojej miejscowości (wieś, miasto); wie, w jakim regionie mieszka; uczestniczy w wydarzeniach organizowanych przez lokalną społeczność,

- zna najważniejsze wydarzenia historyczne
- rozpoznaje flagę i hymn Unii Europejskiej.

Podstawa programowa kształcenia ogólnego obejmuje również etykę, przy czym zajęcia z etyki organizowane są na życzenie rodziców (podobnie, jak zajęcia z religii). Wydaje się jednak celowe wykorzystanie niektórych zagadnień przewidzianych podstawą programową z etyki w prowadzeniu zajęć z zakresu edukacji społecznej. Nauczyciel-wychowawca może korzystać z tej inspiracji uczestnicząc w tworzeniu i realizując szkolny program wychowawczy. Zgodnie z podstawą programową etyki w i etapie edukacyjnym uczeń:

- rozumie, że ludzie mają równe prawa, niezależnie od tego, gdzie się urodzili, jak wyglądają, jaką religię wyznają, jaki mają status materialny; okazuje szacunek osobom starszym;
- zastanawia się nad tym, na co ma wpływ, na czym mu zależy, do czego może dążyć nie krzywdząc innych; stara się nieść pomoc potrzebującym;
- wie, że dzieci niepełnosprawne znajdują się w trudnej sytuacji i pomaga im;
- wie, na czym polega prawdomówność i jak ważna jest odwaga przeciwstawiania się kłamstwu i obmowie; potrafi z tej perspektywy oceniać zachowania bohaterów baśni, opowiadań, legend, komiksów;
- wie, że nie można zabierać cudzej własności i stara się tego przestrzegać; wie, że należy naprawić wyrządzoną szkodę; dostrzega, kiedy postaci z baśni, opowiadań, legend, komiksów nie przestrzegają reguły „nie kradnij"; pamięta o oddawaniu pożyczonych rzeczy, nie niszczy ich;
- nawiązuje i pielęgnuje przyjaźnie w miarę swoich możliwości;
- przestrzega reguł obowiązujących w społeczności dziecięcej (grzecznie zwraca się do innych, współpracuje w zabawach i w sytuacjach zadaniowych) oraz w świecie dorosłych (grzecznie zwraca się do innych, ustępuje osobom starszym miejsca w autobusie, podaje upuszczony przedmiot itp.);
- wie, że jest częścią przyrody, chroni ją i szanuje; nie niszczy swojego otoczenia.

Ostatni wymieniony punkt wiąże się z celem ogólnym i celami szczegółowymi edukacji przyrodniczej.

Edukacja przyrodnicza

Celem szczegółowym edukacji przyrodniczej w i etapie edukacyjnym jest wychowanie do rozumienia i poszanowania przyrody ożywionej i nieożywionej. Proponowany podział treści nauczania na trzy lata jest następujący:

Klasa I

Uczeń:

- prowadzi proste obserwacje przyrodnicze,
- wie, jakie warunki są konieczne do rozwoju roślin i zwierząt w gospodarstwie domowym, w szkolnych uprawach i hodowlach itp.,
- wie, jaki pożytek przynoszą zwierzęta środowisku i podaje proste przykłady,
- opisuje życie w wybranych ekosystemach: w lesie, w ogrodzie, w parku.
- wie, jak zachować się odpowiednio do warunków atmosferycznych,
- podejmuje działania na rzecz ochrony przyrody w swoim środowisku,
- wie, że należy segregować śmieci,
- wie, że należy oszczędzać wodę,
- chroni przyrodę: nie śmieci, szanuje rośliny, zachowuje ciszę, pomaga zwierzętom,
- dba o zdrowie i bezpieczeństwo swoje i innych (w miarę swoich możliwości),
- orientuje się w zagrożeniach ze strony zwierząt i roślin oraz związanych z burzą, wie, jak trzeba zachować się w takich sytuacjach.

Klasa II

Powtarzanie, pogłębianie i rozszerzanie treści z klasy i oraz:

- opisuje życie w wybranych ekosystemach: na łące i w zbiornikach wodnych,
- nazywa charakterystyczne elementy typowych krajobrazów Polski: nadmorskiego, nizinnego, górskiego,
- nazywa oraz wyróżnia zwierzęta i rośliny typowe dla wybranych regionów Polski,
- rozpoznaje i nazywa niektóre zwierzęta egzotyczne,
- rozumie sens stosowania opakowań ekologicznych,
- wie, jakie zniszczenia w przyrodzie powoduje człowiek (zaśmiecanie lasów, nadmierny hałas),
- orientuje się w zagrożeniach typu burza huragan, śnieżyca, lawina, powódź itp., wie, jak trzeba zachować się w takich sytuacjach.

Klasa III

Powtarzanie, pogłębianie i rozszerzanie treści z klasy i i II oraz:

- obserwuje i prowadzi proste doświadczenia przyrodnicze, analizuje je i wiąże przyczynę ze skutkiem,
- wie, jakie zniszczenia w przyrodzie powoduje człowiek (wypalanie łąk, kłusownictwo),
- zna wpływ przyrody nieożywionej na życie ludzi, zwierząt i roślin: wpływ światła słonecznego na cykliczność życia na Ziemi, znaczenie powietrza i wody dla życia człowieka, roślin i zwierząt, znaczenie wybranych skał i minerałów dla człowieka (np. węgla i gliny),
- nazywa podstawowe części ciała i organy wewnętrzne zwierząt i ludzi (np. serce, płuca, żołądek),
- zna podstawowe zasady racjonalnego odżywiania się; rozumie konieczność kontrolowania stanu zdrowia i stosuje się do zaleceń lekarza i lekarza dentysty.

Ważne, by wiedza przyrodnicza była zdobywana w jak największym możliwym stopniu w naturalnym środowisku, więc także poza szkołą, a nie tylko na podstawie materiałów edukacyjnych, informacji z Internetu itp. Nie można rozumieć i szanować przyrody znanej tylko z martwych źródeł. Wycieczka do lasu – choćby krótka, ale właściwie zaplanowana i potem omówiona przez nauczyciela – da uczniom więcej, niż pogadanka czy nawet film edukacyjny.

Tak dalece, jak to możliwe, uczniowie powinni mieć więc także możliwość hodowania roślin i zwierząt w szkole (kąciki przyrodnicze w klasach, ogródki przyszkolne, akwaria, terraria, karmniki itp.), co nie tylko umożliwia im codzienne obcowanie z naturą i jej obserwowanie, ale i wdraża do odpowiedzialności za powierzone im stworzenia. Jeżeli w szkole nie ma do tego warunków (lub jeśli kąciki przyrody muszą być z konieczności bardzo skromne, należy organizować zajęcia poza szkołą. w zależności od położenia szkoły należy zaplanować wycieczki do ogrodu zoologicznego i botanicznego, gospodarstwa rolnego itp. Liczbę mnogą w słowie „wycieczki" należy traktować dosłownie: wycieczki w różnym czasie do tego samego miejsca pozwolą zaobserwować w przyrodzie zmiany i cykliczność (fazy życia roślin, szata zimowa i letnia u zwierząt, pojawienie się i dorastanie młodych, prace gospodarskie w zależności od pory roku itp.). Szczególnie dzieci miejskie, dorastające wśród technologii, powinny mieć świadomość, że mleko pochodzi od krowy, a nie z kartonu, a truskawki dostępne w markecie przez cały rok mają mało wspólnego z naturalnością. Dziecko w młodszym wieku szkolnym w ten właśnie sposób poznaje świat.

Edukacja matematyczna

Celem szczegółowym edukacji matematycznej w i etapie edukacyjnym jest wspomaganie rozwoju umysłowego oraz kształtowanie wiadomości i umiejętności matematycznych dzieci.

Pierwsze miesiące nauki poświęcone są na wspomaganie rozwoju czynności umysłowych ważnych dla uczenia się matematyki (poprzez zabawy, gry i sytuacje zadaniowe, także z wykorzystaniem liczmanów). Następną fazą jest budowanie pojęć liczbowych i sprawności rachunkowych. Znaczenie kształcenia umiejętności matematycznych (a szerzej – myślenia matematycznego) oraz sposoby jego skutecznego prowadzenia zostały już omówione w rozdziałach 1 i 2 niniejszego programu. Proponowany podział treści nauczania na trzy lata jest następujący:

Klasa I

Uczeń:

- klasyfikuje obiekty i tworzy proste serie,
- dostrzega i kontynuuje regularności,
- liczy (w przód i w tył) od danej liczby po 1 w zakresie 10,
- zapisuje cyframi i odczytuje liczby w zakresie 20,
- ustala równoliczność porównywanych zestawów elementów mimo obserwowanych zmian w ich układzie,
- porównuje dowolne dwie liczby w zakresie 10 (słownie i z użyciem znaków: <, >, =),
- dodaje i odejmuje liczby w zakresie 10,
- zna będące w obiegu monety oraz banknot o nominale 10 zł,
- zna wartość nabywczą pieniędzy,
- rozumie czym jest dług,
- mierzy i zapisuje wynik pomiaru długości, szerokości i wysokości przedmiotów oraz odległości,
- waży przedmioty, różnicuje przedmioty cięższe i lżejsze,
- odmierza płyny różnymi miarkami,
- zna kolejność dni tygodnia i miesięcy,

- odczytuje wskazania zegarów w systemach: 12- i 24-godzinnym, wyświetlających cyfry i ze wskazówkami,
- rozpoznaje i nazywa koła, prostokąty (w tym kwadraty) i trójkąty (również położone w różny sposób oraz w sytuacji, gdy figury zachodzą na siebie),
- wyprowadza kierunki od siebie i innych osób,
- określa położenie obiektów względem obranego obiektu, używając określeń: góra, dół, przód, tył, w prawo, w lewo oraz ich kombinacji,
- dostrzega symetrię (np. w rysunku motyla),
- zauważa, że jedna figura jest powiększeniem lub pomniejszeniem drugiej.

Klasa II

Powtarzanie, pogłębianie i rozszerzanie treści z klasy i oraz:

- liczy (w przód i w tył) od danej liczby po 1 w zakresie 100, dziesiątkami od danej liczby do 100
- zapisuje cyframi i odczytuje liczby w zakresie 100
- porównuje dowolne dwie liczby w zakresie 100 (słownie i z użyciem znaków: <, >, =),
- dodaje i odejmuje liczby w zakresie 100,
- sprawdza wyniki odejmowania za pomocą dodawania,
- mnoży i dzieli liczby w zakresie tabliczki mnożenia; podaje z pamięci iloczyny; sprawdza wyniki dzielenia za pomocą mnożenia,
- zna będące w obiegu monety i banknoty (do 100 zł),
- wykonuje łatwe obliczenia pieniężne (cena, ilość, wartość) i radzi sobie w sytuacjach codziennych wymagających takich umiejętności,
- posługuje się jednostkami: milimetr, centymetr, metr,
- używa określeń: kilogram, pół kilograma, dekagram, gram,
- używa określeń: litr, pół litra, ćwierć litra;
- odczytuje temperaturę,

- podaje i zapisuje daty,
- posługuje się pojęciami: godzina, pół godziny, kwadrans, minuta; wykonuje proste obliczenia zegarowe,
- odczytuje i zapisuje liczby w systemie rzymskim od i do XII,
- rysuje odcinki o podanej długości;
- rysuje figury w powiększeniu i w pomniejszeniu.

Klasa III

Powtarzanie, pogłębianie i rozszerzanie treści z klasy i i II oraz:

- liczy (w przód i w tył) od danej liczby po 1 w zakresie 100, setkami od danej liczby w zakresie 1000,
- zapisuje cyframi i odczytuje liczby w zakresie 1000
- rozumie dziesiątkowy system pozycyjny,
- porównuje dowolne dwie liczby w zakresie 1000 (słownie i z użyciem znaków: <, >, =),
- dodaje i odejmuje liczby w zakresie 100,
- zna będący w obiegu banknot 200 zł,
- wykonuje łatwe obliczenia dotyczące poznanych jednostek długości;
- używa pojęcia kilometr w sytuacjach życiowych;
- wykonuje łatwe obliczenia, używając poznanych jednostek masy,
- wykonuje łatwe obliczenia, używając poznanych jednostek masy,
- rozwiązuje łatwe równania jednodziałaniowe z niewiadomą w postaci okienka (bez przenoszenia na drugą stronę)
- rozwiązuje proste zadania tekstowe (w tym zadania na porównywanie różnicowe, ale bez porównywania ilorazowego),
- porządkuje chronologicznie daty; wykonuje obliczenia kalendarzowe w sytuacjach życiowych;

- oblicza obwody trójkątów i prostokątów (bez wyrażeń dwumianowanych i zamiany jednostek w obliczeniach formalnych).

Zajęcia komputerowe

Celem szczegółowym zajęć komputerowych w i etapie edukacyjnym jest wdrożenie ucznia do celowego i bezpiecznego posługiwania się komputerem. Uczeń przede wszystkim ma wykształcić nawyk poprawnego (zgodnego z zasadami bhp) organizowania swojego stanowiska komputerowego, następnie nauczyć się obsługi komputera w podstawowym zakresie, tak aby pod koniec i etapu edukacyjnego potrafił wykorzystać go jako narzędzie. Proponowany podział treści nauczania na trzy lata jest następujący:

Klasa I

Uczeń:

- posługuje się komputerem w podstawowym zakresie,
- tworzy teksty: wpisuje za pomocą klawiatury litery, cyfry i inne znaki, wyrazy i zdania,
- wykonuje rysunki za pomocą wybranego edytora grafiki, np. z gotowych figur;
- stosuje się do ograniczeń dotyczących korzystania z komputera, Internetu i multimediów.

Klasa II

Powtarzanie, pogłębianie i rozszerzanie treści z klasy i oraz:

- posługuje się wybranymi programami i grami edukacyjnymi, rozwijając swoje zainteresowania; korzysta z opcji w programach ,
- wie, jak trzeba korzystać z komputera, żeby nie narażać własnego zdrowia,
- zna zagrożenia wynikające z korzystania z komputera, Internetu i multimediów: wie, że praca przy komputerze męczy wzrok, nadweręża kręgosłup, ogranicza kontakty społeczne.

Klasa III

Powtarzanie, pogłębianie i rozszerzanie treści z klasy i i II oraz:

- wyszukuje i korzysta z informacji: przegląda wybrane przez nauczyciela strony internetowe,
- dostrzega elementy aktywne na stronie internetowej, nawiguje po stronach w określonym zakresie,
- odtwarza animacje i prezentacje multimedialne;
- ma świadomość niebezpieczeństw wynikających z anonimowości kontaktów i podawania swojego adresu.

Przepisy prawa oświatowego (podstawa programowa i rozporządzenie w sprawie ramowych planów nauczania) traktują zajęcia komputerowe jako osobne zajęcia edukacyjne (przeciętnie jedna godzina lekcyjna w tygodniu już od i klasy szkoły podstawowej). Komputery w klasach I-III mają wzbogacać proces nauczania i uczenia się (jako narzędzie do tworzenia tekstów, rysunków, odtwarzania animacji i prezentacji multimedialnych), kształtować aktywność uczniów (gry i zabawy) oraz utrwalać umiejętności i rozwijać zainteresowania (programy edukacyjne, informacje znalezione w sieci).

Program „Im wcześniej, tym lepiej" zakłada jednak wykorzystanie komputerów w znacznie szerszym stopniu, niż wymaga tego podstawa programowa. w związku z tym zajęcia komputerowe – po wstępnej fazie nauki, poświęconej na przyswojenie sobie podstaw obsługi komputera – powinny być poświęcone na praktyczne stosowanie umiejętności komputerowych dla wsparcia nauczania w ramach innych zajęć edukacyjnych. Przykładowo, jeśli uczniowie realizują jakieś zagadnienie z zakresu matematyki metodą projektu, to na zajęciach komputerowych mogą wyszukiwać na ten temat informacje w Internecie, czy korzystać z programu, który może im pomóc w pracy nad projektem, albo opracowywać wyniki pracy przy pomocy edytora tekstu lub programu graficznego.

Należy dodać, że podstawa programowa zaleca dostęp uczniów do szkolnej pracowni komputerowej (osobne stanowiska dla każdego ucznia) przede wszystkim w czasie zajęć komputerowych – niniejszy program zakłada natomiast wykorzystanie tabletów lub komputerów w codziennej pracy na zajęciach.

Wychowanie fizyczne

Celem szczegółowym zajęć wychowania fizycznego w i etapie edukacyjnym jest kształtowanie sprawności fizycznej dzieci i ich edukacja zdrowotna. Należy tu zwrócić uwagę na profilaktyczną rolę tego działu edukacji, szczególnie w i etapie edukacyjnym. Nawyki zdobyte dzięki właściwemu prowadzeniu tych zajęć (np. utrzymywanie właściwej postawy czy higieny osobistej) są niezwykle ważne dla prawidłowego rozwoju dziecka w przyszłości. Na tym etapie nie ma ono jeszcze pełnej świadomości znaczenia tych zagadnień, dlatego nauczyciel powinien skoncentrować się właśnie na wyrabianiu nawyków. Zajęcia z zakresu wychowania fizycznego powinny być prowadzone w odpowiednim miejscu, na boisku, w sali gimnastycznej itp. Proponowany podział treści nauczania na trzy lata jest następujący:

Klasa I

1) w zakresie sprawności fizycznej – uczeń:

- potrafi pokonywać przeszkody naturalne i sztuczne stosownie do wieku i wzrostu;

2) w zakresie treningu zdrowotnego – uczeń:

- wykonuje ćwiczenia równoważne bez przyboru;

3) w zakresie sportów całego życia i wypoczynku – uczeń:

- posługuje się piłką: rzuca i chwyta,
- bierze udział w zabawach, mini grach i grach terenowych respektując reguły i podporządkowując się decyzjom sędziego,

- wie, jak należy zachować się w sytuacjach zwycięstwa i radzi sobie z porażkami w miarę swoich możliwości;

4) w zakresie bezpieczeństwa i edukacji zdrowotnej – uczeń:

- dba o higienę osobistą i czystość odzieży,
- wie, że nie może samodzielnie zażywać lekarstw i stosować środków chemicznych niezgodnie z przeznaczeniem,
- dba o prawidłową postawę, np. siedząc w ławce, przy stole,
- przestrzega zasad bezpiecznego zachowania się w trakcie zajęć ruchowych; posługuje się przyborami sportowymi zgodnie z ich przeznaczeniem,
- potrafi wybrać bezpieczne miejsce do zabaw i gier ruchowych; wie, do kogo zwrócić się o pomoc w sytuacji zagrożenia zdrowia lub życia.

Klasa II

Powtarzanie, pogłębianie i rozszerzanie treści z klasy i oraz:

1) w zakresie sprawności fizycznej – uczeń:

- realizuje marszobieg,

2) w zakresie treningu zdrowotnego – uczeń:

- wykonuje ćwiczenia równoważne z przyborem i na przyrządzie,
- skacze przez skakankę;

3) w zakresie sportów całego życia i wypoczynku – uczeń:

- posługuje się piłką: kozłuje, odbija i prowadzi ją,
- jeździ, np. na rowerze, wrotkach; przestrzega zasad poruszania się po drogach;

4) w zakresie bezpieczeństwa i edukacji zdrowotnej – uczeń:

- wie, jakie znaczenie dla zdrowia ma właściwe odżywianie się oraz aktywność fizyczna.

Klasa III

Powtarzanie, pogłębianie i rozszerzanie treści z klasy i i II oraz:

1) w zakresie sprawności fizycznej – uczeń:

- realizuje marszobieg trwający co najmniej 15 minut,
- umie wykonać próbę siły mięśni brzucha oraz próbę gibkości dolnego odcinka kręgosłupa;

2) w zakresie treningu zdrowotnego – uczeń:

- przyjmuje pozycje wyjściowe i ustawienia do ćwiczeń oraz wykonuje przewrót w przód,
- wykonuje przeskoki jednonóż i obunóż nad niskimi przeszkodami;

3) w zakresie sportów całego życia i wypoczynku – uczeń:

- bierze udział w zawodach sportowych.

Umiejętności opisane powyżej dotyczą dzieci o prawidłowym rozwoju fizycznym; w przypadku dzieci niepełnosprawnych nauczyciel określa cele nauczania stosownie do ich możliwości.

Zajęcia techniczne

Celem szczegółowym zajęć technicznych w i etapie edukacyjnym jest wychowanie dzieci do techniki (poznawanie urządzeń, obsługiwanie i szanowanie ich) oraz umożliwienie im działalności konstrukcyjnej. Proponowany podział treści nauczania na trzy lata jest następujący:

Klasa I

Uczeń:

- wie, jak ludzie wykorzystywali i wykorzystują siły przyrody,
- rozpoznaje rodzaje maszyn i urządzeń: transportowych (samochody, statki, samoloty), wytwórczych (narzędzia, przyrządy), informatycznych (komputer, laptop, telefon komórkowy);

- orientuje się w rodzajach budowli (budynki mieszkalne, biurowe, przemysłowe, mosty, tunele, wieże) i urządzeń elektrycznych (latarka, prądnica rowerowa),
- realizuje „drogę" powstawania przedmiotów od pomysłu do wytworu: przedstawia pomysły rozwiązań technicznych, planuje kolejne czynności, dobiera odpowiednie materiały (papier, materiały włókiennicze) oraz narzędzia,
- rozumie potrzebę organizowania działania technicznego: pracy indywidualnej i zespołowej,
- posiada umiejętności: odmierzania potrzebnej ilości materiału, cięcia papieru, tektury itp.,
- dba o bezpieczeństwo własne i innych: utrzymuje ład i porządek w miejscu pracy, właściwie używa narzędzi i urządzeń technicznych
- wie, jak należy bezpiecznie poruszać się po drogach (w tym na rowerze) i korzystać ze środków komunikacji; wie, jak trzeba zachować się w sytuacji wypadku.

Klasa II

Powtarzanie, pogłębianie i rozszerzanie treści z klasy i oraz:

- określa wartość urządzeń technicznych z punktu widzenia cech użytkowych (łatwa lub trudna obsługa), ekonomicznych (tanie lub drogie w zakupie i użytkowaniu), estetycznych (np. ładne lub brzydkie);
- planując rozwiązania techniczne korzysta z drewna jako materiału oraz z odpowiednich do tego narzędzi,
- posiada umiejętności: montażu modeli papierowych i z tworzyw sztucznych, korzystając z prostych instrukcji i schematów rysunkowych, np. buduje latawce, makiety domów, mostów, modele samochodów, samolotów i statków.

Klasa III

Powtarzanie, pogłębianie i rozszerzanie treści z klasy i i II oraz:

- orientuje się w sposobach wytwarzania przedmiotów codziennego użytku („jak to zrobiono?”): meble, samochody, sprzęt gospodarstwa domowego,
- planując rozwiązania techniczne korzysta z takich materiałów, jak metal i tworzywo sztuczne oraz odpowiednie do nich narzędzia
- w miarę możliwości posiada umiejętności montażu obwodów elektrycznych, szeregowych i równoległych z wykorzystaniem gotowych zestawów.

Rozdział 5. Propozycje kryteriów oceny i metod sprawdzania osiągnięć ucznia

Zasady oceniania uczniów określa *Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 30 kwietnia 2007 r. w sprawie warunków i sposobu oceniania, klasyfikowania i promowania uczniów i słuchaczy oraz przeprowadzania sprawdzianów i egzaminów w szkołach publicznych* (Dz.U. z 2007 r., Nr 83, poz. 562). Wyznacza ono pięć celów oceniania wewnątrzszkolnego:

1) informowanie ucznia o poziomie jego osiągnięć edukacyjnych i zachowaniu oraz o postępach w tym zakresie,

2) udzielanie uczniowi pomocy w samodzielnym planowaniu swojego rozwoju,

3) motywowanie ucznia do dalszych postępów w nauce i zachowaniu,

4) dostarczenie rodzicom (prawnym opiekunom) i nauczycielom informacji o postępach, trudnościach w nauce, zachowaniu oraz specjalnych uzdolnieniach ucznia,

5) umożliwienie nauczycielom doskonalenia organizacji i metod pracy dydaktyczno-wychowawczej.

Są to cele określone dla wszystkich etapów edukacyjnych. Zrozumiałe jest, że „samodzielne planowanie swojego rozwoju" będzie przebiegało inaczej u ucznia klasy I, a inaczej u licealisty, podobnie jest z funkcją motywacyjną oceny.

Oceny śródroczne i roczne w klasach I-III są ocenami opisowymi, zaś uczeń otrzymuje jedną ocenę obejmującą wszystkie zajęcia edukacyjne. Co z ocenami bieżącymi? Prawo oświatowe mówi tylko, że ich formy i skalę określa statut szkoły, precyzujący wewnątrzszkolny system oceniania.

W jaki sposób można sprawdzać osiągnięcia ucznia?

Każdy system oceny z natury rzeczy będzie jakąś formą porównywania. z czym można porównywać osiągnięcia ucznia?

Po pierwsze, osiągnięcia ucznia można porównywać z wymaganiami zapisanymi w celach szczegółowych nauczania. Na dalszych etapach edukacyjnych ten typ porównania jest podstawą sprawdzianów i egzaminów kończących naukę w szkole. Na przykład, sprawdzian szóstoklasisty bada, w jakim stopniu uczniowie osiągnęli standard wiedzy i umiejętności zapisanych w podstawie programowej dla szkoły podstawowej (a właściwie dla części przedmiotów).

Ten sposób porównania wydaje się najbardziej obiektywny, a przez to najbardziej użyteczny dla nauczyciela. Czy to prawda? Byłaby to prawda, gdyby celem szkoły byłoby „wyprodukowanie" absolwentów odznaczających się jakąś standardową wiedzą i umiejętnościami. Być może takie jest obiegowe postrzeganie szkoły, ale podstawowy cel edukacji wczesnoszkolnej, zapisany w podstawie programowej jest inny. Jest to „wspomaganie dziecka w rozwoju intelektualnym, emocjonalnym, społecznym, etycznym,

fizycznym i estetycznym"; dopiero po tym określeniu pojawia się opis dziedzin, w których ten rozwój może być widoczny.

W praktyce, oczywiście, porównywanie osiągnięć ucznia z obiektywnymi kryteriami będzie często spotykanym rodzajem oceniania. Cele szczegółowe nauczania są zapisane w formie konkretnych informacji i umiejętności wymaganych od ucznia, na końcu etapu edukacyjnego (podstawa programowa) i poszczególnych lat nauki (program nauczania). Przykładowo, jeśli niniejszy program określa, że uczeń klasy i „zna wszystkie litery alfabetu", to osiągnięcie to da się zmierzyć zerojedynkowo, a podstawą oceny będzie właśnie obiektywny standard. Obiektywność i wymierność są przecież jednymi z wyróżników celu[11].

Mimo niewątpliwych korzyści tego typu porównań, ten rodzaj oceny jest jednak niewystarczający. Nie wystarczy porównanie osiągnięć ucznia z obiektywnymi kryteriami, aby zrealizować wszystkie pięć celów szkolnej oceny.

Po drugie, osiągnięcia ucznia można więc porównywać z jego innymi, dotychczasowymi osiągnięciami. Ten typ porównania jest często spotykany w ocenie opisowej; wydaje się on najbardziej zgodny z zasadą indywidualizacji pracy z uczniem. Informacja „Paweł zaczął pisać staranniej" lub „Zosia czyta wolniej, niż w zeszłym semestrze" mówi o uczniu o wiele więcej, niż „Paweł stosuje zasady kaligrafii", albo „Zosia czyta w przeciętnym tempie". Słowo „rozwój", podobnie jak przytaczane wcześniej słowo „educere" opisuje dynamiczny proces, zmianę („wy-dobywać, wy-prowadzać"), a nie tylko statyczną rzeczywistości. Jeśli nauczyciel ma naprawdę „rozwijać", „edukować", musi zwracać uwagę na zmiany zachodzące w uczniu – pozytywne i negatywne – i badać, na ile te zmiany zostały wywołane jego działaniami.

[11] Według jednego z modeli poprawnego formułowania celów, cel powinien być pozytywny (odpowiadać na pytanie „czego chcę?", a nie „czego nie chcę?"), osiągalny (przede wszystkim w wyniku działań osoby realizującej cel), wymierny (określony w czasie i przestrzeni, aby możliwe było obiektywne stwierdzenie, czy został zrealizowany), ekologiczny (wpływający pozytywnie na środowisko osoby realizującej cel albo neutralny wobec niego) i realizowany (zaplanowany w postaci kolejnych kroków); zob. Jerzy Rzędowski, *NLP dla Szefa czyli jak osiągać cele przy pomocy innych ludzi*, Warszawa 2006.

Ten typ oceny będzie szczególnie przydatny w tych dziedzinach, w których sprawność działania zależy od indywidualnych uzdolnień: edukacja muzyczna, edukacja plastyczna, wychowanie fizyczne. Uzdolnienia trzeba oczywiście diagnozować, ujawniać i wspierać. z drugiej strony, trzeba wspierać wysiłek i wkład pracy uczniów, którzy – nie osiągając tak spektakularnych efektów, jak inni – nie zniechęcają się tym i wytrwale pracują nad doskonaleniem swoich umiejętności. w tym wypadku standardem będzie właśnie porównywanie ucznia z nim samym.

Po trzecie wreszcie, osiągnięcia ucznia można porównywać z osiągnięciami innych uczniów. Jest to najbardziej kontrowersyjny dziś aspekt oceny szkolnej, ale przecież taką myśl kryją w sobie określenia typu „przeciętne tempo [pracy]" czy „uczeń wybitnie zdolny". Dzieci porównują się ze sobą, choć w młodszym wieku szkolnym rywalizacja nie jest jeszcze tak silna, jak na przykład w okresie dojrzewania.

W pewnym zakresie ten typ porównania jest jednak użyteczny. Przykładem są różnego rodzaju konkursy klasowe – w różnych dziedzinach i o różnym czasie trwania. Jeżeli kryteria współzawodnictwa są obiektywne („kto najszybciej...? kto najdokładniej...? kto najdłużej...? kto najwięcej...? kto najmniej...?") i każdy ma szansę na każdy wynik, porównywanie uczniów ze sobą sprawdza ich osiągnięcia i motywuje do dalszej pracy. Konkursy w klasach I-III powinny być dość krótkie lub dzielić się na wyraźne etapy.

Informacyjna funkcja oceny (dostarczanie rodzicom i samemu uczniowi wiedzy na temat jego osiągnięć) sprowadza się ostatecznie do udzielenia konkretnej odpowiedzi na pytania:

- jakie wiadomości i umiejętności uczeń już opanował? co uczeń już osiągnął?
- które wiadomości i umiejętności nie zostały jeszcze opanowane? co jeszcze trzeba zrobić?

Część rodziców, przyzwyczajona z własnych lat szkolnych do oceny według skali, będzie być może oczekiwała od nauczyciela „przetłumaczenia" oceny opisowej na krótkie, zgeneralizowane komunikaty: „bardzo dobrze" lub „niedostatecznie". Nauczyciel nie może oczywiście tego zrobić, jednak warto wtedy pokazać rodzicom korzyści płynące z oceny opisowej oraz sposób jej właściwego czytania. „Chętnie, lecz nie zawsze precyzyjnie wykonuje ćwiczenia gimnastyczne" to dla rodzica informacja zupełnie inna, niż „Wykonuje ćwiczenia gimnastyczne bez zaangażowania, nieprecyzyjnie".

Warto wykorzystać naturalną dążność dzieci w młodszym wieku szkolnym do zbierania. Jeśli połączymy to z konkretno-obrazowym sposobem myślenia dziecka w tym wieku, to okaże się, że wszelkie formy zbierania naklejek, kolorowych karteczek, „buziek", plusów (oczywiście w formie materialnej, na specjalnej karcie, stronie w zeszycie albo na tablicy powieszonej w klasie), będą dobrym sposobem na motywowanie uczniów, ale i na pokazanie im dotychczasowych osiągnięć. Jeśli do zdobycia – na przykład – „odznaki wzorowego czytelnika" będzie wymagane samodzielne przeczytanie pięciu opowiadań, niech dzieci otrzymują za każde opowiadanie naklejkę, pieczątkę lub po prostu wpis nauczyciela w specjalnym zeszycie. Już pierwszy rzut oka pokaże im, na jakim są etapie w drodze do celu.

Jeszcze większe korzyści daje metoda portfolio, czyli zbioru prac samego ucznia. Uczeń samodzielnie ustala, które świadectwa swojej pracy umieści w portfolio i jaką ono przybierze (technicznie) postać; nauczyciel może być tu inspiratorem. Od czasu do czasu warto jest obejrzeć razem z uczniem jego zbiór, sprawdzić, co się zmieniło od poprzedniej takiej rozmowy, zapytać ucznia „co ci się najbardziej podobało?", „co było dla ciebie najciekawsze?", „z czego jesteś najbardziej dumny?", „co było dla ciebie najtrudniejsze?". Pozwala to nie tylko sprawdzić osiągnięcia ucznia, nawiązać z nim lepszy kontakt (rozmowa powinna być indywidualna, na przykład w czasie cichej pracy pozostałych uczniów), ale i zwiększyć umiejętności ucznia w zakresie samooceny.

Pewną formę „zbierania" powinien prowadzić sam nauczyciel, w postaci dokumentacji pracy i osiągnięć ucznia. Dla spełnienia obowiązków informacyjnych wobec szkoły i rodziców, za minimum takiej dokumentacji uważamy:

- teczki prac uczniowskich (z pracami plastycznymi, kartami pracy, sprawdzianami, dyktandami itp.),
- karty obserwacji ucznia (regularnie uzupełniane, zawierające informacje o osiągnięciach ucznia, jego zachowaniu itp.),
- karty diagnozy wstępnej i karty badania osiągnięć edukacyjnych (odpowiednie wzory znajdują się w pakiecie z programem „Im wcześniej, tym lepiej)".

Teczki i karty powinny być prowadzone osobno dla każdego ucznia; w przypadku teczek prac celowe może być prowadzenie osobnych teczek dla prac plastycznych i pisemnych.

Wartościowe może być sporządzenie (na początku nauki) profilu inteligencji ucznia oraz jego profilu końcowego, aby obserwować i wykazywać zmiany w profilach i – na tej podstawie – prowadzić diagnozę końcową.

Każda stosowana przez nauczyciela metoda sprawdzania osiągnięć ucznia powinna dawać dziecku informację zwrotną, aby aktywizować je i wzmacniać jego motywację.

Niezależnie od wybranych metod sprawdzania osiągnięć ucznia i przyjętych kryteriów oceny (co z czym jest porównywane), nauczyciel powinien pamiętać o nadrzędnym celu wszystkich podejmowanych działań: wspomaganiu ucznia we wszechstronnym rozwoju.